

Universiteit
Leiden

The Netherlands

**In de war van verwarring: de (taak van de)
forensische psychiatrie in deze tijd**

Wolf, M.J.F. van der

Citation

Wolf, M. J. F. van der. (2022). *In de war van verwarring: de (taak van de) forensische psychiatrie in deze tijd*. Den Haag: Boom criminologie. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3589737>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3589737>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

11 april 2022

Leidsch Dagblad

Oratie hoogleraar forensische psychiatrie

In de war van verwarring

Academiegebouw op het Rapenburg - Universiteit Leiden

LEIDEN De taak van de forensische psychiatrie in deze tijd is volgens
Michiel van der Wolf

Boomcriminologie

IN DE WAR VAN VERWARRING

IN DE WAR VAN VERWARRING

DE (TAAK VAN DE) FORENSISCHE PSYCHIATRIE
IN DEZE TIJD

Michiel van der Wolf

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt
van hoogleraar Forensische Psychiatrie
aan de Universiteit Leiden op

11 april 2022

Boom criminologie
Den Haag
2022

Omslagontwerp en illustraties: Joni Reef
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2022 Michiel van der Wolf | Boom criminologie

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet of de reprorechtregeling van Stichting Reprorecht dient daarvoor een billijke vergoeding te worden voldaan aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het verveelvoudigen en openbaar maken van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave als toelichting bij het onderwijs, bijvoorbeeld in een (digitale) leeromgeving of een reader (art. 16 Auteurswet), dient een regeling te worden getroffen met Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6236-490-5

ISBN 978-94-0011-243-8 (e-book)

NUR 741

www.boomcriminologie.nl

INHOUD

Introductie: ‘verwarde personen’	7
Wetgeving gedwongen zorg	13
Beleid forensische zorg	19
Rapportage pro justitia	23
Forensisch psychiatrische behandeling	29
Taak van de forensisch psychiatrische wetenschap	33
Dankwoord	39
Verantwoording: koppen en citaten	43
Noten	47

INTRODUCTIE: ‘VERWARDE PERSONEN’

Mevrouw de rector magnificus, geacht faculteitsbestuur, zeer gewaardeerde toehoorders,

Er heerst een eerbiedige stilte, onder de duizenden mensen, verzameld op de Dam tijdens de dodenherdenking bijna twaalf jaar geleden. Ineens klinkt er ‘een doodscreet, een ijzingwekkende gil, die door merg en been gaat’.¹ Mensen die niet hebben kunnen waarnemen dat er geen concrete aanleiding lijkt te zijn voor de schreeuw, beginnen te gillen en proberen weg te komen. Er ontstaat een massale paniecreactie, waarbij ook gewonden vallen. Velen van u zullen het live op televisie hebben gezien. De verdachte, van onder meer het strafbare feit rustverstoring door valse alarmkreten,² komt al snel bekend te staan als: de Damschreeuwer.

Met enig gevoel voor dramatiek kan dit moment bestempeld worden als de ‘geboorte’ van een nieuw beleidsterrein,³ dat van de verwarde personen. Althans, tot die conclusie kwam ik na een zoektocht naar mediaberichten waarin de term verward in de kop voorkwam.⁴ Dit bericht was het oudste dat ik vond [zie illustratie].⁵ Deze mensen bestonden natuurlijk al, maar nu kregen ze een nieuwe noemer,⁶ en een mediaframe dat zichzelf sindsdien alsmaar versterkt.⁷ Bijvoorbeeld toen op Prinsjesdag in datzelfde jaar 2010 de Waxinelichthoudergooier de gouden koets raakte.⁸ Het is in de forensische psychiatrie wereldwijd niet ongebruikelijk dat incidenten rondom het staatshoofd beleids- of wetswijzigingen versneld in gang zetten.⁹

Vanaf 2011 is de politie dan ook officieel het aantal meldingen van verwarde personen gaan registreren.¹⁰ Sindsdien is het aantal meldingen nog elk jaar gestegen. Van ongeveer 40 duizend in 2011 tot rond de 130 duizend vorig jaar. Ofwel van rond de 110 tot meer dan 350 telefoontjes per dag.¹¹ Twee jaar geleden was de titel van deze rede al bekend – die door welbekende omstandigheden vier keer met een half jaar is uitgesteld – en mensen hebben mij in de tussentijd regelmatig gevraagd of het verhaal nog wel actueel zou zijn. Het antwoord, zo vrees ik, is: het wordt steeds actueler. Waar in 2020 het aantal meldingen nog met ongeveer 5% toenam zijn die in 2021 met 11% gestegen, ‘Wappies’ niet meegerekend.¹² Want wat valt onder de term verward? In de eerste documenten van dit beleidsterrein wordt het gedefinieerd als ‘een stoornis in het oordeelsvermogen voortkomend uit een geestesstoornis’, waardoor iemand ‘gedrag vertoont waarmee hij zichzelf of enig ander in gevaar brengt en/of een bedreiging vormt voor de openbare orde en veiligheid.’¹³ Handelingen die voortkomen uit een emotionele reactie op een gebeurtenis, afhankelijkheid van middelen en stoornissen van

de persoonlijkheid horen er officieel niet bij, maar verklaren wel een deel van de meldingen.¹⁴

Verklaringen voor deze groei richten zich vooral op de toename van het aantal ‘verwarde personen’ op straat. Er wordt doorgaans als eerste gewezen op een falend zorgsysteem en ontwikkelingen die maken dat deze mensen kennelijk niet in zorg of in beeld zijn: gebrekkige registratie, communicatie, versnippering, personeelsproblemen, bezuinigingen, decentralisatie en vooral ambulantisering – dat de zorg zich steeds minder in gesloten setting concentreert en meer in de vrije samenleving.¹⁵ Dit is ook een oude verklaring voor de toenemende instroom van psychisch gestoorden in het strafrecht, die overigens niet goed hard te maken is.¹⁶ Hoewel het aannemelijk klinkt, wordt ook aangenomen dat de ambulantisering maar voor een klein deel de toename aan verwarde personen op straat zou verklaren.¹⁷

Een tweede type verklaringen is de toename van personen met psychische problemen in het algemeen, vooral op basis van grotere ontwikkelingen die de samenleving steeds complexer en verwarrender maken. Gewezen wordt op alle crises ten aanzien van: economie, klimaat, vluchtelingen, identiteit. En de uitzonderlijke toename in 2021 wordt verklaard door een corona-effect.¹⁸ Er wordt wel verondersteld dat het voor mensen allemaal zo verwarrend kan worden dat ze echt in-de-war raken.¹⁹ Antoine Mooij, emeritus hoogleraar forensische psychiatrie, heeft getracht te duiden waarom we als samenleving steeds slechter met verwarring kunnen omgaan. Hij benoemt: het wegvallen van een gedeelde maatschappelijke ordening, gezag en vertrouwen; een radicaal geloof in gelijkheid, dat iedere mening rechtvaardigt; en de onmiddellijke behoeftebevrediging als bevel. Van daaruit zijn onder andere gevoelens van angst, leegte,

zinloosheid, schuldgevoel en de behoefte aan zondebokken te verklaren. En dus ook de behoefte aan houvast en ordening, aan begrip via de logica, aan helderheid als waarheid.²⁰

“In werkelijkheid vormen wanen, fantoomervaringen en hallucinaties een mozaïek waarin patronen zijn te herkennen. Wat ze gemeen hebben is de wanhopige vindingrijkheid waarmee het zelf logica en samenhang probeert te bewaren, een innerlijke orde, alsof de rede het allerlaatste is dat een ziel in verwarring wenst prijs te geven.” – Douwe Draaisma

Recent wordt de samenleving zelf ook regelmatig gediagnosticeerd. Zo spreken de Vlaamse sterpsychiaters Damiaan Denys en Dirk de Wachter – die hun succes als zingevers of dominees van deze tijd zelf mede verklaren door de verwarring – respectievelijk van een angstmaatschappij en ‘borderline’ tijden.²¹ Anderen stellen de cultuurdiagnose narcisme of grijpen terug op hysterie.²² Hoe dan ook: wij zijn in de war van verwarring.

Verklaart dat niet ook onze houding ten opzichte van verwarde personen? Is er wellicht iets met ons eigen oordeelsvermogen? Het is een verklaring die in beleidsonderzoeken geen (prominente) plaats heeft, maar die juist zo voor de hand ligt, omdat de door de politie geregistreerde toename helemaal niet een toename van het aantal verwarde personen is, maar een toename van het aantal *meldingen* van verwarde personen. Zeggen die aantallen niet meer over de melders, over ons als samenleving, dan over de verwarde personen zelf? Uit onderzoek blijkt dat

bijna de helft van de meldingen van onbekenden komt, en vaker op basis van een observatie van ‘mentale onrust’ – of juist passiviteit, of schreeuwen – dan op basis van agressie of het lastig vallen van anderen. In maar weinig gevallen is er echt sprake van gevaar.²³ Dat de politie dan onnodig vaak in actie moet komen maakt volgens de Inspectie Justitie en Veiligheid dat andere politietaken in de knel komen en dat de verwarde personen vaak te lang zonder goede zorg vastgehouden worden en hun problemen verergeren.²⁴

De groei van de meldingen zet door ondanks de inspanningen van het beleid. In 2015 werd er een Aanjaagteam Verwarde Personen opgezet, om verschillende redenen een slecht gekozen naam. Al snel werd het veranderd in Schakelteam Personen met verward gedrag, dat later regionaal ging.²⁵ In de oude benaming werd de mens teveel gelijkgesteld met zijn gedrag, zoals ook in de aanduidingen Damschreeuwer en Waxinelichthoudergooier. In het zorgveld is de terminologie nog verder aangescherpt tot ‘onbegrepen gedrag’, wat volgens mij ook beter de kern raakt nu die term meer op de onbegrijpende melder slaat dan op de onbegrepen. Immers, *“het stempel van verwardheid ontslaat ons als omstanders van de inspanning om iemand te begrijpen; we kunnen in de gedragingen niet gemakkelijk logica, samenhang of beweegredenen ontdekken, maar dat wil niet zeggen dat die er niet zijn.”*²⁶ De Damschreeuwer zou later verklaren: *“In die schreeuw zat mijn leven”*, hij was dakloos en dronk veel.²⁷ Op de vraag van de journalist die hem verwardheid aanwrijft, antwoordt hij hier ontkennend [zie illustratie]. In zijn berechting heeft zijn psychische gesteldheid geen enkele rol gespeeld.²⁸

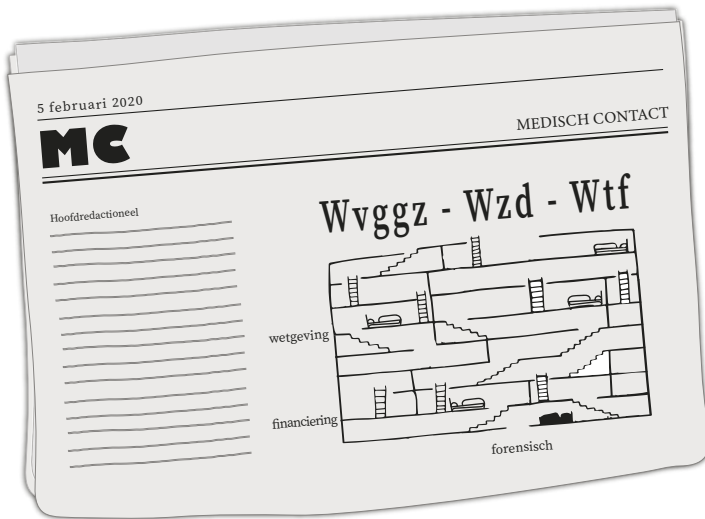
“Verward? Dat is de bangmakerij van normalen. Verwarde personen zijn niet gevaarlijk. De aanzwellende politiek van normaliteit is dat wel. [...] Er is een gevaarlijke big-brother-achtige situatie ontstaan, waarin burgers die denken te helpen vrijwillig meewerken aan het disciplineren van mensen die afwijken. Verward gedrag moet op tijd ‘gemeld’ worden, anders loopt het uit de hand, is de gedachte.” – Karlijn Roex

De ontwikkeling van het beleidsterrein verwarde personen, illustreert onze groeiende intolerantie voor onzekerheid, onduidelijkheid, ongrijpbaarheid, onbegrip en gebrek aan grip. Als er toch één discipline is, waarvan men mag verwachten dat die om kan gaan met verwarring, dan is het wel de forensische psychiatrie.²⁹ Maar de forensische psychiatrie staat niet los van de samenleving. In het vervolg van deze rede zal ik – zonder volledig te willen of kunnen zijn – voorbeelden geven van deze ontwikkeling op enkele traditionele aandachtsgebieden van de forensische psychiatrie en wat de gevolgen daarvan zijn. Uiteindelijk tracht ik hieruit af te leiden wat de taak van de forensisch psychiatrische wetenschap is in deze tijd, alsook mijn eigen opdracht. Het betoog wordt ‘geframed’ door daadwerkelijke koppen van nieuwsberichten en columns.

WETGEVING GEDWONGEN ZORG

Op dit terrein is de geschetste ontwikkeling al even zichtbaar. Ongeveer vanaf 1995 is het aantal dwangopnames van personen, die op basis van hun psychische stoornis verondersteld worden een gevaar te vormen voor zichzelf of anderen, flink aan het stijgen. Vanaf 2003 is dat voor het eerst vaker voor niet acuut gevaarlijke situaties dan voor acuut gevaarlijke situaties.³⁰ Dit suggereert dat de drempel van wat we gevaarlijk vinden aan het zakken is. Voor onbegrepen gedrag blijkt steeds minder plaats in het straatbeeld; en hoe schoner de straat, hoe intoleranter we worden.

Deze toename van dwang moest gekeerd worden en wel met nieuwe wetgeving. Omdat er ondertussen ook meer begrip was gekomen voor gedwongen medicatie om (mogelijk lange) opname te voorkomen, werd er gesproken over een behandelwet en de rechtspositie van patiënt en naasten moest versterkt om onnodige inbreuken op het grondrecht vrijheid te beperken.³¹ De voorstellen van deze vooruitstrevende wetgeving werden uiteindelijk in 2010 ingediend bij het parlement,³² u voelt hem al, precies het jaar dat het beleidsterrein verwarde personen geboren werd.

De nieuwe wetten worden in deze column afgekort opgesomd als de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg, de Wet zorg en dwang en de ‘what the fuck’, excusez le mot [zie illustratie]. Maar bij de verbazing die daaruit spreekt, kan ik me wel iets voorstellen.³³

Zo moest, ten eerste, die wetgeving ineens ook het instrument worden om de verwarde personen-problematiek op te lossen, en is daardoor gaan hinken op twee gedachten.³⁴ Dat kwam in een stroomversnelling na de moord op oud-minister van Volksgezondheid Els Borst in 2014, toen bleek dat de verdachte Bart van U. in beeld was geweest bij zowel politie als ggz en hulpkreten niet waren opgepikt.³⁵ Op basis van een rondgang langs de zorg- en veiligheidshuizen wordt ingeschat dat er 850 tot 1450 personen (in beeld) zijn in Nederland die ernstig verward gedrag vertonen en een hoog maatschappelijk veiligheidsrisico vormen.³⁶ Dat is een relatief kleine groep die voor veel overlast zorgt en die

doorgaans al zorg in strafrechtelijk kader gehad heeft en nu zorg mijdt.³⁷ Zonder eerdere delicten biedt de wetenschap ondertussen maar weinig eenduidig houvast ten aanzien van de relatie tussen verwardheid en gevaar.³⁸ Wat we wel weten: de meeste verwarde mensen deugen. Maar ook hier bepaalt een kleine minderheid het beeld voor de hele groep.³⁹

“Risico is een psychologisch fenomeen. Je begrijpt niets van nucleaire energie, dus zie je dat als een grote bedreiging, maar je weet wel hoe je een auto moet besturen, dus om de gevaren daarvan maak je je niet druk. Er zijn zoveel verschillende psychologische elementen die een rol spelen in onze perceptie van wat gevaarlijk is. Als je die samenvoegt in een algemene statistiek raak je slechts aan de oppervlakte. Cijfers zijn belangrijk, maar met cijfers alleen kom je er niet.” – Michael Blastland

Er kwam dus een heel nieuw wetsontwerp,⁴⁰ waarin de officier van justitie als spil werd ingebracht, die moest waken over de maatschappelijke veiligheid. De politie werd aangemerkt als verlener van (tijdelijke) verplichte zorg, om bijvoorbeeld iemand onder dwang in een busje te laten stappen om naar een ggz-instelling te brengen.⁴¹ Ook introduceerde de wet nóg een meldmogelijkheid, namelijk bij de gemeente. Daar kunnen burgers melden dat een verkennend onderzoek moet plaatsvinden naar de noodzaak van verplichte geestelijke gezondheidszorg bij een medeburger.⁴² Ik weet niet of u daarvan op de hoogte was en ik informeer u ook met enige schroom. Uit een eerste evaluatie blijkt dat in 2020 slechts 1644 meldingen zijn gedaan, waarvan een kwart door essentiële naasten of familie, die terecht een bijzondere plaats toegekend hebben gekregen, maar tot 40% door

een anonieme melder.⁴³ Ik moest hier onwillekeurig aan denken toen recent uit onderzoek in Schotland bleek dat bij de laatmiddeleeuwse heksenvervolging verdachtmakingen vaak het gevolg waren van burenruzies.⁴⁴ We maken geen praatje met de eigenaardige buurman om hem beter te begrijpen, maar we bellen de gemeente of politie. Gevolg van deze meldcultuur is dus **vervreemding**.

“[...] het zou wel eens heel goed zijn om mensen, die niet in verwarring zijn, en die het zo goed weten, eens in verwarring te brengen: ‘schort je zekerheden maar eens op’. Ook dat is niet eenvoudig: het tussen haakjes zetten van de standaardframes van het gangbare, steeds herhaalde discours, hoe gevarieerd dat er ook uit mag zien. Maar in de psychiatrie is het wel een aanpak die vruchtbaar is gebleken, is geweest, want dat is de kern van de psychoanalyse als praktijk: het opschorten van iemands zekerheden. Maar die praktijk is, in de instrumentele, protocollaire psychiatrie van dit moment, op zoek naar zekerheid, wat in onbruik is geraakt. Misschien is ook dat aan het veranderen, want ook de psychiatrie van dit moment is inmiddels zelf in een crisis geraakt, is zelf in transitie. Zij weet niet meer precies hoe het verder moet. Zij is zelf in verwarring.” – Antoine Mooij

Een tweede verbazingwekkend aspect van de nieuwe wetgeving is het feit dat de ene oude wet is vervangen door twee nieuwe wetten.⁴⁵ De ene wet geldt voor de ggz, voor mensen met een psychische stoornis. En de andere voor de verstandelijk gehandicaptenzorg en verpleeghuiszorg, voor mensen met een psychogeriatrische aandoening of verstandelijke handicap. En zo

kon een dementerende dame die daardoor ook psychotisch was geworden ineens niet meer op de haar bekende crisisdienst terecht.⁴⁶ Dit soort **compartimentering** van de zorg, om organisatorisch grip te houden, miskent dat veel mensen in werkelijkheid vaak multiproblematiek hebben. Het maakt dat mensen maar moeilijk terechtkomen op de plek waar voor hen de beste zorg beschikbaar is en moeilijk kunnen doorstromen als ze vervolgens andersoortige zorg nodig hebben.⁴⁷ De grenzen tussen zorgdomeinen worden versterkt langs lijnen van wetgeving en financiering. Voor complexe psychiatrische problematiek is het minste plek, omdat het financieel niet aantrekkelijk is, zodat de zwaarste gevallen het langst op hulp moeten wachten.⁴⁸ Als je ook nog eens verslaafd bent aan middelen en/of een strafbaar feit hebt gepleegd, komen er nog meer grenzen bij.⁴⁹ De gelijktijdig ingevoerde wettelijke mogelijkheid van verplichte zorg in opdracht van de strafrechter, bedoeld om dit soort grenzen te doorbreken, blijkt in de praktijk nog vaak te stuiten op verschillen in financiering of zorgcultuur.⁵⁰

BELEID FORENSISCHE ZORG

Met het noemen van de strafrechter komen we vanzelf bij het beleidsterrein forensische zorg, dat onder die noemer eigenlijk ook pas sinds 2008 bestaat.⁵¹ Uitgangspunt is dat zorg in strafrechtelijk kader wordt ingekocht door het ministerie van Justitie en Veiligheid. Wie betaalt bepaalt. En inderdaad, dit beleid wortelt in **controledrang**. Uiteraard wilde men grip op de veiligheid, maar ook op doorstroom naar minder beveiligde plekken en de samenleving om de genoemde compartimentering te doorbreken.⁵²

Er zitten echter enkele kwetsbaarheden in dit beleid. Het eerste is duurzaamheid, want wordt men niet slachtoffer van het eigen succes? Om recidive te voorkomen werkt zorg nu eenmaal beter dan enkel straf en daarom wordt forensische zorg vaker opgelegd. Ook zuigt dit systeem lastige patiënten uit de ggz aan. Maar om door de hokjes heen te dringen moet Justitie zich steeds verder inkopen, tot diep in de niet ontvankelijke samenleving.⁵³ Elk jaar gaat er meer geld naar de forensische zorg, en hoewel die investeringen zich op lange termijn door het voorkomen van schade ruimschoots terugbetalen, is dit beleid op de justitiebegroting anders dan voorheen in het zorgbudget, vatbaarder voor rigoureuze bezuinigingen.⁵⁴

10 december 2019

NRC >

Toch geen hek bij psychiatrische kliniek Den Dolder

Bron: ANP

Een tweede kwetsbaarheid van de controledrang is de verdraagzaamheid ten opzichte van gevallen waarin het, soms heel gruwelijk, misgaat. Onze almaar toenemende behoefte aan veiligheid wordt in de criminologie beschreven als de veiligheidsparadox: juist omdat we veiliger zijn dan ooit, voelt dat steeds minder zo, en kunnen we steeds slechter tegen resterende risico's.⁵⁵

“Ik ben nog opgegroeid met de gedachte dat het nieuws goed is voor je ontwikkeling. [...] maar wetenschappers komen inmiddels tot heel andere conclusies. Er zijn tientallen studies die uitwijzen dat het nieuws je mentale gezondheid schaadt. [...] Mensen die het nieuws volgen [...] geloven vaker dat je als individu niets kunt bijdragen aan een betere wereld. Ze zijn ook vaker gestresst en depressief. [...] In alle landen [...] antwoordde de overgrote meerderheid dat de wereld erop achteruitgaat. In werkelijkheid is het precies andersom.

[...] We leven in de rijkste, veiligste en gezondste tijd ooit. Waarom we dit niet weten? Simpel: omdat het nieuws over de uitzonderingen gaat. [...] Een paar jaar geleden onderzocht een team van Nederlandse sociologen hoe media verslag doen van vliegtuigcrashes. Tussen 1991 en 2015 nam het aantal ongelukken gestaag af, maar de aandacht voor ongelukken nam juist toe. Het gevolg: mensen werden steeds banger om in steeds veiligere vliegtuigen te stappen.” – Rutger Bregman

De eerlijkheid gebied echter te zeggen dat forensische zorg alleen maar werkt zonder een veiligheidsgarantie van honderd procent.⁵⁶ Maar krijg dat eerlijke verhaal als minister maar eens over je lippen als de Kamer je ter verantwoording roept en bijvoorbeeld de ouders van Anne Faber op de publieke tribune zitten.⁵⁷ Dan beloof je dat zoiets niet meer zal gebeuren, en wordt een niet waar te maken verwachting gecreëerd.

De gemeente Zeist beloofde de inwoners van Den Dolder in de nasleep van de zaak Michael P. een hek om een deel van een woonwijk af te schermen waar patiënten anders doorheen zouden lopen op hun route van het station naar de instelling. Een dicht hek op deze plek met een cijfercode, zodat bewoners er nog wel doorheen konden [zie illustratie]. Een aantal maanden later waren de gemoederen weer wat bedaard en werd het plan ingetrokken. Als de symboolpolitiek slechts bij beloften blijft, à la.⁵⁸ Maar vaak ook worden er daadwerkelijke maatregelen genomen, en wordt ineens een ruk gegeven aan een radertje waardoor de delicate balans van het systeem danig verstoord kan worden. Zo werd naar aanleiding van enkele onttrekkingen van verlof door tbs-gestelden de regel ingevoerd van een jaar lang geen nieuw verlof na een onttrekking.⁵⁹ Dit maakte maatwerk onmogelijk, verlengde behandelingen onnodig, en zorgde voor frustraties

met alle risico's van dien.⁶⁰ Te veel maatregelen gericht op het gevoel van veiligheid, hebben op de daadwerkelijke veiligheid een averechts effect of schadelijke neveneffecten.⁶¹

“De moraalridder is de vijand van werkelijke betrokkenheid, want wat hem niet bevalt wil hij bij voorbaat al ritueel uitschrijven door middel van het oordeel.” – Arnon Grunberg

Michael P. bemoeilijkte door te weigeren mee te werken aan gedragskundig onderzoek dat er een stoornis bij hem kon worden vastgesteld en kreeg daarom geen tbs. Zo kwam hij vanuit de gevangenis in Den Dolder terecht, twee beveiligingsniveaus lager dan een tbs-kliniek.⁶² Door maatregelen naar aanleiding van zijn daad kunnen gevangenen nu veel minder makkelijk naar een zorginstelling worden overgeplaatst en kan het medisch beroepsgeheim van verdachten worden doorbroken om op basis van oude medische informatie een stoornis vast te stellen om zo tbs op te kunnen leggen.⁶³

RAPPORTAGE PRO JUSTITIA

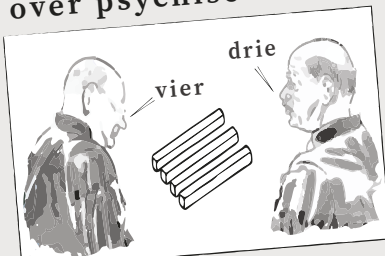
Zo zijn we bij de gedragskundige rapportage over de persoon van de verdachte aan de strafrechter. Van oudsher hét communicatiemiddel tussen de disciplines en ook bij uitstek vatbaar voor verwarring. Uiteraard ontstaat door de verschillende talen van de disciplines zo nu en dan een spraakverwarring, maar ook binnen de disciplines worden soms andere talen gesproken.⁶⁴ En waar diagnostiek in de somatische geneeskunde ook wel met onbetrouwbaarheid te maken heeft – zoals ik thuis wel eens verneem wanneer de radioloog uit haar werk komt – voegt de pro justitia rapportage aan diagnostiek nog twee lagen van complexiteit toe.

Ten eerste het feit dat hier niet het lichaam maar de minder grijpbare psyche wordt onderzocht, en ten tweede dat het plaatsvindt in dienst van het recht met diens normatieve, en soms ingrijpende, consequenties.⁶⁵ Dat geldt bij uitstek voor de advisering over de toerekeningsvatbaarheid, waarover om te beginnen de discussie voortduurt of sprake is van een gedragskundig, juridisch of zelfs maatschappelijk begrip.⁶⁶

14 februari 2022

WEST
online tv radio

Hoger beroep Thijs H.: deskundigen oneens over psychische toestand H

Bron: ANP

Gezien de complexiteit van de materie is het niet vreemd dat deskundigen het daarover met elkaar oneens kunnen zijn, zeker als de belangen groot zijn, zoals recent in deze bekende, ingewikkelde en uitzonderlijke zaak met drie dodelijke slachtoffers [zie illustratie].⁶⁷ Dat bleek ook uit een exploratief onderzoek dat ik deed naar de mate van overeenstemming tussen rapporteurs, bij het ene type casus overigens meer dan bij het andere.⁶⁸ Als dat de stand van het vak is, dan is het eerder verbazingwekkend dat we die onenigheid juist zo weinig aantreffen in de rechtszaal. Dat komt ten eerste door ons rechtssysteem waarin men de zaak niet benadert vanuit de twee tegengestelde gezichtspunten van de partijen in het geding, zoals in Anglo-Amerikaanse stelsels, en ten tweede doordat er overleg plaatsvindt tussen gedragsdeskundigen en men tot consensus tracht te komen voordat het advies bij de rechter komt. Op de een of andere manier leeft traditioneel het idee het simpel te moeten houden voor de rechter. Maar zou die niet juist de aangewezen persoon kunnen zijn om

in een mix van wetenschappelijke en praktische inzichten en maatschappelijke belangen tot een oordeel te komen?⁶⁹ Op dit punt heeft de juridische context zich ontwikkeld. Van gedragsdeskundigen wordt net als van andere deskundigen – op het terrein van DNA-bewijs bijvoorbeeld – gevraagd de rechter voor te lichten over de stand van het vak en transparant te zijn over de gebruikte methoden en de betrouwbaarheid daarvan.⁷⁰ Maar daar zeggen ze nauwelijks iets over.

“The language of judicial decision is mainly the language of logic. And the logical method and form flatter that longing for certainty and for repose which is in every human mind. But certainty generally is illusion, and repose is not the destiny of man.” – Oliver Wendell Holmes, Jr.

Dat hangt volgens mij voor een deel samen met onzekerheid over de eigen waarde en het vermogen van het vakgebied. Zo onderzocht ik behoorlijk wat weerstand van rapporteurs tegen mijn exploratieve onderzoek, alsof ik uit was op de ondermijning van het vak in plaats van de stand van het vak. Deze **defensiviteit** is wellicht ook te begrijpen vanuit de kritiek van onwetenschappelijkheid die de rapportage te verduren krijgt, met name vanuit de rechtspsychologie.⁷¹ Hier wreekt zich echter het verschil tussen twee wetenschappelijke benaderingen. In de rapportage wordt de idiografische benadering gehanteerd, gebruikelijk in de geesteswetenschappen, die tracht om algemene kennis te vertalen of specificeren naar een individueel oordeel. De nomothetische benadering, gebruikelijk in de natuurwetenschappen, bewandelt de omgekeerde route en gebruikt individuele resultaten om te kunnen generaliseren. De rechtspsychologie is meer

nomothetisch georiënteerd en onthoudt zich veelal van concrete uitspraken in het individuele geval.⁷² Daarmee is de gedragskundige rapportage niet *onwetenschappelijk*, maar *anders* wetenschappelijk. Ook de discussie over gevaarsinschatting met behulp van risicotaxatie-instrumenten, gebaseerd op groepsonderzoek of meer geïndividualiseerd (bijvoorbeeld via de delictanalyse), is terug te voeren op dit verschil in benadering.⁷³ Juist vanwege de onzekerheidsmarges vanuit het groepsonderzoek, kunnen er (wetenschappelijk onderbouwde) gronden zijn voor de stelling dat dit individu zich onttrekt aan de trend van zijn ogenschijnlijke groepsgenoten. Het recht vraagt immers om maatwerk.

Een te grote identificatie met de nomothetische wetenschap,⁷⁴ met bijbehorende **simplificatie**,⁷⁵ ligt ook deels ten grondslag aan enkele andere ontwikkelingen ten aanzien van de toerekeningsvatbaarheid. Ik denk aan de neiging om de openheid te sluiten, die in de bij de toerekeningsvatbaarheidsbepaling betrokken begrippen bewust gelaten is om ruimte te geven aan verschillende gedragskundige en juridische opvattingen, als ook aan het gesteggel over het kunnen vaststellen van vijf, drie of twee gradaties van het begrip.⁷⁶

“Who in the rainbow can draw the line where the violet tint ends and the orange tint begins? Distinctly, we see the difference of the colors, but where exactly does the one first blindingly enter into the other? So with sanity and insanity.”

– Herman Melville

Op basis van wetenschappelijke kennis en beschikbare informatie – met de verdachte zelf als voornaamste bron – moet een interpretatie gemaakt worden en een verhaal over het verband tussen stoornis en delict.⁷⁷ Dat dit enige creativiteit vergt, verklaart wellicht waarom enkele rapporteurs ook goede schrijvers zijn.⁷⁸ Rechtspsychologen haasten zich te zeggen dat goede verhalen zelden waar zijn.⁷⁹ Isaac Newton, aartsvader van de natuurwetenschap, meende dat waarheid altijd te vinden is in eenvoud, en niet in de verscheidenheid en verwarring van de dingen.⁸⁰ Is dat wellicht waarom rapporteurs graag een eenduidig advies geven? Maar Denys stelt dat de huidige psychiatrie nog grotendeels mystiek is.⁸¹ En waar het om dergelijk moeilijk te doorgronden zaken gaat meende de psycholoog Carl Gustav Jung dat de paradox – een koppel van twee ogenschijnlijk tegengestelde beweringen – een betere getuige is van de waarheid dan een eenzijdige stellingname.⁸² In dit plaatje is dat in ieder geval wel zo, en dit is ook mijn visie op de rapportage: het is complexe materie, en de een is niet beter dan de ander, want ze hebben vanuit hun perspectief allebei gelijk [zie illustratie].

FORENSISCH PSYCHIATRISCHE BEHANDELING

Een laatste aandachtsgebied van de forensische psychiatrie is uiteraard de behandeling van delinquenten. Ook op dit terrein is een ontwikkeling zichtbaar naar meer houvast aan de hand van richtlijnen, zorgprogramma's, een kwaliteitskader, enzovoorts. Het borgen van de kwaliteit is natuurlijk waardevol, maar de bureaucratiesing van de behandeling te zeer koppelen aan kostenbeheersing heeft schaduwkanten.⁸³ Ook kan die een averechts effect hebben doordat het papierwerk ten koste gaat van het primaire proces. De administratiedruk maakt de behandelbaan bovendien niet aantrekkelijker, terwijl er juist meer personeel nodig is. Maar ondanks dit alles wordt er in het behandelveld vooralsnog goed gepresteerd.

In de woorden van de klokkenluider van De Speld [zie illustratie]: “Het tbs-systeem werkt niet zo slecht als algemeen wordt aangenomen. [...] Ex-tbs'ers gaan drie tot vier keer minder de fout in dan ex-gedetineerden. Het aantal voormalige tbs'ers dat opnieuw de fout ingaat, is de laatste jaren zelfs nog verder gedaald. [...] De klokkenluider suggereert dat het grootste probleem binnen het tbs-systeem niet het systeem zelf is, maar een structureel tekort aan gekwalificeerd personeel.” [...] “Dat zou betekenen dat we als samenleving meer moeten investeren in een systeem waarvan we weten dat het niet honderd procent veilig is. Een afschuwelijke gedachte. En dat alleen maar omdat zo'n klokkenluider plotse-ling [...] openbaar toegankelijk bewijs boven tafel krijgt dat laat zien dat dit het best werkende systeem is dat we tot nu toe hebben bedacht.” [...] “Maar wat moeten we als samenleving dan met onze onderbuikgevoelens?” Einde satirisch nieuwsbericht, dat overigens meteen ook toont dat de taak om deze patiënten geleidelijk aan terug te brengen in de samenleving bemoeilijkt wordt door het scheve beeld dat er van ze bestaat.

We weten dus *dat* het werkt. Maar we weten niet *hoe* het werkt. Dat geldt niet alleen voor de tbs, maar is nu ook duidelijk voor de forensische zorg als geheel.⁸⁴ Zorg biedt een perspectief op een vrije toekomst, zoals hier gesymboliseerd door een kunstwerk op de voorheen kale muur van de Van Mesdagkliniek, dat in het echt meer kleur heeft [zie illustratie]. Maar wat voor perspectief, hoe snel, en voor wie?

“Kunst is een leugen die ons de waarheid beter doet begrijpen.” – Pablo Picasso

Over de tbs, waar ik me hier toe beperk, wordt daarom al lange tijd gesproken als een 'black box'.⁸⁵ Het is door allerlei ethische en methodologische beperkingen ook heel moeilijk om er met hard wetenschappelijk onderzoek een vinger achter te krijgen welke onderdelen van de behandeling voor het effect zorgen.⁸⁶ Ook de complexe problematiek en heterogeniteit van de doelgroep maakt dat ingewikkeld. We kunnen vooralsnog vooral constateren dat de een vooruitgang boekt en de ander niet, terwijl ze op het oog dezelfde grove kenmerken hebben. Op basis daarvan kunnen we van tevoren dus niet goed inschatten welke patiënten wel succesvol aan de eindstreep komen en welke niet; hoe graag we dat ook zouden willen om vroeg te kunnen interveniëren. Ook hier speelt een te grote **identificatie** met de natuurwetenschap een rol, zo liet Joke Harte, mijn medebestuurder van het Psychiatrisch Juridisch Gezelschap, zien in haar oratie. Door wat zij noemt de 'overwaardering van het experiment' laten we vaak na genuanceerder te kijken en vooral ook anders te kijken.⁸⁷ Gevolg van het streven naar harde kennis ter bestrijding van ons onbegrip, is dat we veel zachtere, vaak relevantere, kennis laten liggen. Bijvoorbeeld ook ervaringskennis, van professionals of patiënten zelf.

Ten aanzien van gedetineerden is hiertoe het onderzoek naar 'desistance' opgekomen, waarin ex-gevangenen zelf gevraagd wordt waarom zij denken dat ze niet gerecidiveerd zijn.⁸⁸ In autobiografieën van ex-tbs-gestelden valt op dat ze wijzen naar een persoon, die ene sociotherapeut of vaak ook geestelijk verzorger, die voor hen het verschil maakte.⁸⁹ In de literatuur is daarom de term 'who works' opgekomen, als tegenhanger van 'what works'.⁹⁰ Dergelijke contingentie is ook niet in wetmatigheid te vangen.

“Ik kom veel defensieve redders tegen, die voor mij definiëren wat er aan de hand is. Zo van: jij gaat jezelf beschadigen en ik ga jou helpen. Maar een helper is juist iemand die gewoon vraagt: wat heb je nodig? Om die onvoorspelbare interactie in te gaan, moeten we eerst stoppen met dat discours over verwarde personen, met de bijbehorende etiketjes, stappenplannen en toekomsthypothesen. [...] Laten we erkennen dat we niet ieder gedrag hoeven te begrijpen. Juist niet-weten kan een poort zijn naar interesse, liefde en compassie...”
– Karlijn Roex

Voor een enkeling is die ‘who’ trouwens een slachtoffer of nabestaande, bijvoorbeeld naar aanleiding van een ontmoeting.⁹¹ Traditioneel wordt het slachtoffer buiten de forensische behandeling gehouden als te complicerend. Ook hier verandert echter de context en zijn er steeds meer redenen om die complexiteit aan te gaan, niet alleen voor het herstel van de tbs-gestelde, het slachtoffer of de relatie tussen beiden, maar ook omdat een sector die draagvlak in de samenleving nodig heeft zich een dergelijke houding ten opzichte van slachtoffers niet meer kan permitteren.

TAAK VAN DE FORENSISCH PSYCHIATRISCHE WETENSCHAP

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor de taak van de forensisch psychiatrische wetenschap in deze tijd en voor mijn opdracht op deze leerstoel? Hoe moeten we met verwarring en de geschetste gevolgen ervan omgaan? Daarvoor zijn al aanknopingspunten te vinden in de forensisch psychiatrische praktijk en de omgang met onbegrepenen.⁹² Ik noem er vijf.

1. Tegenover vervreemding staan initiatieven tot wat ik noem 'ontvreemding': de verwarring beroven van haar vooroordelen. Een politieagent die geconfronteerd wordt met onbegrepen gedrag is geholpen met kennis en onderscheidingsvermogen. Hoe beter je de ander begrijpt, hoe overzichtelijker de situatie

wordt en hoe beter je een passende reactie kan kiezen. Het verwerven van zulke kennis via onderzoek is uiteraard een kern-taak van de (forensisch) psychiatrische wetenschap, zowel ten aanzien van onbegrepen gedrag als op andere terreinen, en in de uitwisseling van kennis tussen die terreinen is nog veel te winnen.

Vervolgens is voorlichting nodig. Weet u waarom dat hek in Den Dolder uiteindelijk niet nodig was? De psychiatrische instelling had buurtcoaches ingeschakeld die de bewoners informatie verschafte en een klankbordgroep, waardoor ze al voldoende waren gerustgesteld.⁹³ Dat is in bredere zin ook onze verantwoordelijkheid als vakgebied. Dit geldt uiteraard voor de studenten, maar ook voor het bredere publiek, via de media of andere initiatieven, zoals een publieksdag in de Stadsgehoorzaal (hier op 16 september).⁹⁴

De meest directe vorm van ontvreemding is door ontmoeting. Dat ontmoeting angst voor elkaar kan wegnemen, zagen we in ons onderzoek naar contact tussen tbs-gestelden en slachtoffers of nabestaanden: het monster bleek een mens, de gevreesde vergelder bleek soms een vergever.⁹⁵ Normaliseer ook de omgang met de onbegrepen, meld hem zo nodig, maar meld je eerst bij hem. De opmars van het benutten van ervaringsdeskundigheid in de ggz is wat dat betreft een goede ontwikkeling. En ontmoeten kan ook indirect. Lees het boek 'In verwarde staat' van Karlijn Roex,⁹⁶ onderga de virtual reality ervaring 'De Verwarde Man',⁹⁷ luister liedjes van S10.⁹⁸ Bij de colleges forensische psychiatrie nodigen we ook ervaringsdeskundigen uit, en schrijven het boek Muidhond van pro justitia rapporteur Inge Schilperoord voor, en verplaatsen ons zo in het hoofd van een pedoseksueel delinquent.⁹⁹ We wijzen de studenten op podcasts, films en boe-

ken die het tbs-veld voortbrengt om zich van de samenleving te ontvreemden.¹⁰⁰

2. Tegenover compartimentering staan initiatieven van **transdenken**, door of over grenzen heen. Zo zijn er instellingen die transforensische zorg leveren, waar een groep die zowel ggz-zorg als forensische zorg nodig heeft terecht kan.¹⁰¹ Samenwerking is nodig voor continuïteit van zorg door de hokjes en door de grens naar de samenleving heen. Relationele zorg, waarbij vaste behandelaars ook na het eindigen van het behandelkader contact blijven houden met forensische patiënten, blijkt recidive veelal te voorkomen.¹⁰² De meest concrete veranderingen door het beleidsterrein verwarde personen zijn regionale initiatieven om zorgexpertise in de meldkamer te hebben om zo nodig hulpverleners in plaats van of samen met politie ter plaatse te krijgen.¹⁰³ Het matchen van de probleemsituatie met de juiste expertise is ook een goede les voor de wetenschap. Mijn opdracht is het om problemen aan te pakken die om mijn interdisciplinaire expertise vragen en, waar complexe problemen vragen om transdisciplinariteit, samenwerkingen aan te gaan met de praktijk en onderzoekers van andere disciplines. Ook kunnen we daarbij over landsgrenzen heen kijken om, met alle verschillen van dien, te leren van buitenlandse inzichten.¹⁰⁴

“Geen van onze overtuigingen is echt waar, ze hebben allemaal ten minste de schaduw van vaagheid en dwaling.’ Als we zo dicht mogelijk bij de waarheid willen komen, moeten we zekerheid juist uit de weg gaan. Dan moeten we voortdurend twijfelen aan onszelf.” – Bertrand Russell

3. Tegenover controledrang staan initiatieven van **loslating**.¹⁰⁵ Zo wordt in de ggz soms ‘risicodragend beleid’ gevoerd, iemand vrijlaten om autonomie te kunnen laten herwinnen.¹⁰⁶ Ook in de forensische zorg zijn er tegenontwikkelingen, waarin de grip vanuit beleid losser wordt en meer wordt overgelaten aan de autonomie van professionals.¹⁰⁷ Zo is de genoemde regel van een jaar geen verlof na onttrekking, na tien jaar aandringen vanuit het veld, vorig jaar afgeschaft.¹⁰⁸ Dat ten aanzien van weigerende observandi niet de ingrijpende maatregel van doorbreking van het beroepsgeheim effect lijkt te sorteren, maar de toenadering tussen gedragskundigen en rechters in de praktijk,¹⁰⁹ toont aan dat de oplossing vaak niet in incidentenpolitiek maar in optimalisatie van het bestaande ligt, de openheid die de dialoog faciliteert. Ook mijn taak is het om die dialoog zoveel mogelijk te bevorderen, door als tolk te fungeren in het wetenschappelijk debat, de interdisciplinaire gremia in het veld en de rechtspraktijk.¹¹⁰ Omdat controledrang ‘niet noodzakelijkerwijs’ leidt tot goede regelgeving, is het ook onze taak om aannames ten aanzien van doelen en effecten daarvan te toetsen aan de empirie, historische inzichten en aan normatieve (vaak internationale mensenrechtelijke) standaarden. Het merendeel van onze lopende promotietrajecten heeft hier betrekking op.¹¹¹

4. Tegenover simplificatie staan initiatieven van **maatwerk**. Een mooi initiatief in het omgaan met behandelstagnatie in de tbs, vaak door multiproblematiek, is de zorgconferentie, waarbij alle betrokken partijen met de patiënt zelf om de tafel gaan en via out-of-the-box-denken met een op maat gesneden vervolgtraject komen. De werkzaamheid daarvan mochten we al onderzoeken.¹¹² Ons onderzoek zal ook gericht zijn op de gevolgen van simplificatie, bijvoorbeeld ten aanzien van de toerekeningsvatbaarheid.¹¹³ Ik beloof de studenten dat ik zal proberen

ingewikkelde zaken simpel uit te leggen, zonder de werkelijkheid simpeler voor te stellen dan die is.

5. Tegenover defensiviteit (en identificatie met harde wetenschap), tot slot, staan initiatieven van **acceptatie**. In de rapportage is er thans al meer aandacht voor alternatieve scenario's en contra-expertise.¹¹⁴ Bij het onderzoeken van werkzame elementen in de forensische zorg worden steeds vaker zachtere methoden gehanteerd.¹¹⁵ Voor de ISD en de tbs zijn we daar al mee bezig.¹¹⁶ Voordeel is dat het onderzoek zich zo niet beperkt tot therapeutische interventies, maar dat ook relevante personen, bejegening of juridische kaders daarin betrokken worden. Ik zal me ook inzetten voor meer plaats voor dergelijk onderzoek in bijvoorbeeld een nieuw Nederlandstalig tijdschrift voor dit grensvlak van gedragskunde en recht.¹¹⁷

“Don't be afraid to be confused. Try to remain permanently confused. Anything is possible. Stay open, forever, so open it hurts, and then open up some more, until the day you die, world without end, amen.” – George Saunders

Een kleine rol mocht ik spelen bij de introductie van een soort traumaverwerkingscursus in de Van Mesdagkliniek aan de hand van de Japanse filosofie Kintsugi [zie illustratie]. Daarin wordt van klei iets gemaakt, wat vervolgens wordt gebroken (als symbool voor de schade in je leven). Daarna worden de scherven gelijmd, maar wel met een lijm van goud – waardoor het object vaak mooier wordt dan het oorspronkelijk was. Het idee is dat door de breuklijnen van je leven niet weg te stoppen, maar zichtbaar te maken, te accepteren, of zelfs met trots te dragen, je beter

vooruit kan in het leven.¹¹⁸ Zo moeten we ook de onzekerheden en kwetsbaarheden van ons vakgebied niet wegstoppen door ons groot te houden, maar ze zichtbaar maken en zo de waarde ervan tonen [zie illustratie, nu met verbindingen van goud].

Ook Mooij noemt verwarring uiteindelijk van waarde. Het vermogen om met ambivalenties om te gaan en deze te verdragen is zelfs essentieel voor geestelijke gezondheid. Het ontkennen van de verwarring is zelfs de bron van in-de-war-zijn. “*Dat uit zich in ‘of/of’, in digitaliteit, in rigiditeit, en uiteindelijk in de waan: zo is het en niet anders.*”¹¹⁹ We moeten accepteren dat verwarring bij het leven hoort en onbegrepen bij onze samenleving. Verwarring, we moeten haar omarmen.

DANKWOORD

Dank aan Henk Runhaar, die ervoor zorgde dat in het Leidsch Dagblad vandaag inderdaad een artikel stond met als kop de titel van deze rede.

Voorts wil ik iedereen bedanken die mij wegwijs heeft gemaakt in de forensische psychiatrie. Vanaf mijn wetenschappelijke vorming aan de Vrije Universiteit in de klinische psychologie, het recht en de criminologie (dank Dick in het bijzonder), en mijn praktische vorming in tbs-kliniek Flevo Future te Amsterdam en Utrecht. In mijn tijd als promovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam ben ik gevormd door de aanwezige collega's daar en op internationale stages met name in Vancouver en Cambridge. Maar vooral door mijn promotoren Hjalmar en Paul in hun respectievelijke disciplines van psychiatrie en recht, zeker door in besprekingen als vanzelf de rol van tolk aan te nemen. De samenwerking duurt gelukkig voort, ook in de redactie van het handboek Gedragskundige rapportage in het strafrecht, aangevuld met Sabine, die de visie op de dialoog tussen de disciplines deelt. Zo ook met mijn medebestuurders van het PJG en Lutje PJG, collega's in het forensische veld, ook op de Lunteren conferenties, en de vaste internationale congressangere.

De relevantie van de forensische psychiatrie in de rechtspraak mag ik ervaren bij de rechtbank Amsterdam en het Hof Arnhem-Leeuwarden. Met Robbert-Jan en Ko maakten we er een boek over. Dank voorts aan al mijn Groningse collega's, met name Hein en Kai, voor de ruimte en stimulans me te richten op

het terrein van sanctierecht en psychiatrie. Mooi dat zich daar steeds meer onderzoekers bij aansluiten.

Ik wil het College van Bestuur van deze universiteit en het Bestuur van de Juridische Faculteit bedanken voor de mogelijkheid om deel uit te maken van de Leidse school. Ik beschouw dit als de bakermat van de forensische psychiatrie in Nederland. Hier was – in het Pesthuis – het eerste Rijkspsychoopathenasyl, samen met het centraal observatielaboratorium, als voorloper van alle tbs-klinieken en het Pieter Baan Centrum tezamen. Geneesheer-directeur van het asyl Dirk Wiersma, die later hier hoogleraar forensische psychiatrie werd, was in Groningen leerling van de psycholoog Heymans.¹²⁰ Die historische band in de forensische psychiatrie tussen Groningen en Leiden is bij dezen hersteld.

Medewerkers van het Instituut voor Strafrecht en Criminologie, dank voor de hartelijkheid waarmee jullie mij ontvangen hebben. Ik voel me in jullie interdisciplinaire midden echt op mijn plek. Dank voor de samenwerking tot dusver in onderwijs (Anouk en Anna) en onderzoek, en er zijn nog zoveel kruisverbanden te benutten met de thema's van Maarten, Jochem, Roosmarijn en Jennifer, om maar enkele te noemen. Veel dank aan Jan en Jan, als afdelingsvoorzitters in de BAC, voor het beschouwen van de forensische psychiatrie als een veelkleurig veld, zodat een psycholoog, jurist, en kwart criminoloog op deze leerstoel kan zitten. Dank ook Jeroen, Lotte en Anna, voor de gedeelde inzet om de verbinding tussen brein en recht hier naar het grote publiek te brengen.

“[...] de verschillen tussen psychiater en jurist minder diepgaand bleken te zijn dan vòordien gedacht werd en dat de wereld van de jurist en die van de psychiater dan ook niet zo ver uit elkaar behoefden te liggen. Terwijl op traditionele gronden een scheiding, die een zeker spelkarakter leek te vertonen, kunstmatig onderhouden en geaccentueerd werd, waren beiden niet alleen bereid en in staat, maar zelfs bezig zich onder de – vele wetenschappen overkoepelende – wetenschap van de mens te stellen.” – Pieter Baan

Geachte studenten, ik weet dat jullie hier zijn of dit volgen, alleen al omdat deze rede officieel dienst doet als tweede college en daarmee verplichte tentamenstof is. Jullie mogen me houden aan de beloften die ik jullie vandaag gedaan heb. Beste promovendi, wat een voorrecht is het om jullie op mijn beurt wegwijst te mogen maken in de studie van het grensvlak van recht en gedragskunde. Gelukkig mag ik dat samen doen met mijn mede-promotoren en co-promoteren, waarvoor dank Pauline, Marleen, Miranda, Katy, Aart, Mirjam, Jolande, Maaïke en Merel. Hopelijk komt daar vanuit de Mesdag binnenkort nog iemand bij, Mariette, als mooi vervolg op onze vruchtbare samenwerking tot zover. Sanne, binnenkort voor het eerst in zeventien jaar geen directe collega's meer, maar de verbinding zal altijd goud blijven. Joni, door jou voelt dit hoogleraarsambt vaak aan als een duobaan, met een gedeelde visie op de relatie tussen inhoud en vorm. Dank ook voor je prachtige illustraties bij dit verhaal en eerdere verhalen. Op naar meer.

VERANTWOORDING: KOPPEN EN CITATEN

Hoewel deze uitgave meer dan een half jaar na de oratie verschijnt, is de tekst van de rede exact weergegeven zoals die op 11 april 2022 is uitgesproken. Ook de opgenomen illustraties zijn dezelfde als die tijdens de rede op de schermen in het Academieggebouw werden getoond. Alleen de omslag is speciaal voor deze uitgave ontworpen op basis van de illustratie die bij de oratie als welkomstplaatje werd getoond. De illustraties van koppen boven een (nieuws)bericht staan steeds op de plek waarop ze tijdens het uitspreken van de rede zichtbaar werden voor het publiek.

De enige inhoudelijke toevoeging ten opzichte van de uitgesproken rede, zijn enkele citaten. Die waren al verzameld in voorbereiding op de oratie, maar hebben omwille van de beperking uiteindelijk de definitieve redactie niet gehaald. Omdat ze desondanks zeer illustratief zijn, worden ze in deze uitgave ook als zodanig gebruikt op toepasselijke momenten in het betoog, zonder van de lopende (uitgesproken) tekst deel uit te maken.

De enige toevoeging aan het dankwoord zoals dat aan het einde van de rede is opgenomen, omdat diegene vooral in het kader van deze uitgave dank toekomt, betreft Joris Bekkers van uitgeverij Boom. Dank voor het vertrouwen, ook ten aanzien van het *Tijdschrift voor Forensische Psychiatrie en Psychologie*, waar we samen iets moois van gaan maken.

Hieronder wordt de herkomst van de gebruikte koppen en citaten verantwoord.

Koppen:

- Henk Runhaar, 'Steeds meer in de war van verwarring', *Leidsch dagblad*, 11 april 2022.
- Jaap Stam, 'Damschreeuwer: "Ik ben niet verward"', *de Volkskrant*, 22 september 2011.
- Bertho Nieboer, 'Wvggz - wzd - wtf', *Medisch Contact* 5 februari, 2020.
- Guus Ritzen, 'Toch geen hek bij psychiatrische kliniek Den Dolder', *NRC*, 10 december 2019.
- 'Hoger beroep Thijs H.: deskundigen oneens over psychische toestand H.', *Omroep West*, 14 februari 2022.
- Simoon Hermus en Rudolf Julius, 'Klokkenluider onthult: tbs-systeem werkt best goed', *De Speld*, 25 juni 2019.
- Adrian Drew, 'Embracing Confusion is the Key to Finding Clarity', *Mind Cafe (First print magazine, Clarity)*, 5 oktober 2020.

Citaten:

- Douwe Draaisma (hoogleraar geschiedenis van de psychologie), op de achterflap van zijn boek *De man die zijn hoofd verloor. Over wanen en illusies*, Groningen: Historische uitgeverij 2022.
- Karlijn Roex (socioloog, schrijver en ervaringsdeskundige), in een interview over haar in de tekst aangehaalde boek 'In verwarde staat': Rianne Oosterom, 'Verward? Dat is de bangmakerij van normalen', *Trouw* 28 september 2019.
- Michael Blastland (Britse wetenschapsjournalist), in een interview over zijn boek 'The hidden half': Bas Heijne, 'Natuurlijk is er onzekerheid. Ontken dat niet', *NRC* 10 januari 2020.
- Antoine Mooij (emeritus hoogleraar forensische psychiatrie, filosoof), in zijn voordracht op het jubileumsymposium

van het Lutje Psychiatrisch Juridisch Gezelschap, getiteld ‘Verwarring’, naar aanleiding van diens 60-jarig bestaan, te Groningen op 4 november 2016.

- Rutger Bregman (historicus en schrijver), in zijn boek *De meeste mensen deugen*, Amsterdam: de Correspondent 2019, p. 34-35, waarin hij ook verwijst naar de bewuste onderzoeken.
- Arnon Grunberg (schrijver), in zijn essay ‘Oorlog en kamp gaan altijd ook over ons’, *NRC* 3 mei 2019.
- Oliver Wendell Holmes, Jr. (Amerikaanse rechtsgeleerde), in zijn door Richard Posner verzamelde werk *The Essential Holmes: Selections from the Letters, Speeches, Judicial Opinions, and Other Writings of Oliver Wendell Holmes, Jr.*, Chicago: University of Chicago Press 2012, p. 167.
- Herman Melville (Amerikaanse schrijver), in zijn boek *Billy Budd, Sailor*, London: Constable & Co. 1924.
- Pablo Picasso (Spaanse schilder), aangehaald in een column van Harald Merckelbach, ‘Fantastische schrijvers en herhaalde herinneringen’, *NRC* 7 juni 2019.
- Karlijn Roex, idem als hierboven.
- Bertrand Russell (Britse wiskundige en filosoof), uit zijn boek ‘The Will to Doubt’ aangehaald in het hierboven genoemde boek van Rutger Bregman (het tweede deel van het citaat is ook diens parafrase, p. 310).
- George Saunders (Amerikaanse schrijver), in zijn boek met essays *The Braindead Megaphone*, New York: Riverhead Books 2007.
- Pieter Baan (hoogleraar forensische psychiatrie), in zijn oratie als hoogleraar psychiatrie in Groningen *Psychiatrie in de maatschappij*, Groningen: J.B. Wolters 1957, p. 3-4.

NOTEN

- 1 Zoals getuigen verklaarden, zie Rb Amsterdam 6 oktober 2011, ECLI: NL:RBAMS:2011:BT6834 en Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL: GHAMS:2012:BV8417.
- 2 Dat is art. 142 Sr, waarvan hij in eerste aanleg wordt vrijgesproken maar waarvoor hij in hoger beroep wordt veroordeeld. In beide instanties wordt hij ook veroordeeld voor het veroorzaken van zwaar lichamelijk letsel door schuld (in de vorm van roekeloosheid). Zie de verwijzingen uit noot 1.
- 3 Wellicht is ‘conceptie’ hier een nog treffender bewoording omdat het beleidsterrein naar aanleiding hiervan later pas het licht zag, maar voor de terminologie wordt hier aangesloten bij het gegeven dat ook voor de moderne forensische psychiatrie een geboortemoment is aangewezen, en wel de gang van de Franse zenuwarts Philip Pinel door de kerkers van de Parijse gevangenis Bicêtre in 1794, waarbij hij de krankzinnigen scheidde van de misdadigers en de eerste groep meenam naar zijn hospitaal. Zie bijvoorbeeld A.W.M. Mooij, *Toerekeningsvatbaarheid. Over handelingsvrijheid*, Amsterdam: Boom 2004, p. 167.
- 4 Die zoektocht deed ik zes jaar geleden voor mijn introductie als dagvoorzitter van het Jubileumsymposium getiteld ‘Verwarring’ van het Lutje PJG naar aanleiding van diens 60-jarig bestaan te Groningen op 4 november 2016. Toen ik de zoektocht in maart 2022 herhaalde was er door de bomen geen bos meer te zien en kwam ik op meer dan 30.000 hits via Google News.
- 5 Karlijn Roex heeft een zelfde soort onderzoek gedaan, maar dan via het krantenarchief LexisNexis en vond als oudste een regionaal krantenbericht uit 1999, zie Karlijn Roex, *In verwarde staat. Kritiek op een politiek van normaliteit*, Heiloo: Uitgeverij Lontano 2019, p. 96.

- 6 Zie bijvoorbeeld B. Koekkoek, *De kwestie verwarde personen. Naar een andere benadering van onbegrepen gedrag*, Amsterdam: Lannoo-Campus 2019, p. 21, voor hoe ze voorheen heetten. Hij wijst op een krantenbericht uit 1997 waarin gesproken wordt van ‘verdwaasde zielen’. “Verder terug in de tijd vinden we ‘zorgwekkende zorgmijders’ en maatschappelijk ‘onaangepasten’ en andere namen voor mensen om wie anderen zich druk maken, al is het zeer de vraag of met dit soort termen steeds dezelfde mensen en groepen worden bedoeld.” Hij lijkt het geboortemoment van het beleidsterrein in 2015 te leggen, als een ‘Aanjaagteam Verwarde Personen’ wordt ingesteld in de nasleep van de moord op oud minister Els Borst door Bart van U. (waar later op wordt teruggekomen).
- 7 Roex 2019, a.w., geeft een overzicht van de berichtgeving vanaf p. 100.
- 8 Zie M.J.F. van der Wolf, ‘De waanzinnige waxinelichthoudergooier’, in: R. Koolhoven & A. Bonnema, *Superdilemma’s*, Groningen: RUG 2020, p. 12-13. De zaak is forensisch psychiatrisch ook zeer interessant. In eerste aanleg wordt hij ontoerekeningsvatbaar verklaard en geplaatst in een psychiatrisch ziekenhuis (Rb Den Haag, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT1745. In hoger beroep wordt hij mede op basis van een contra-expertise slechts verminderd toerekeningsvatbaar geacht en veroordeeld tot vijf maanden gevangenisstraf (Hof Den Haag 1 februari 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:BZ0277).
- 9 Zo wordt – om enkel de meest beruchte voorbeelden te noemen – in Engeland de zaak van Daniël M’Naghten, die in 1843 een mislukte aanslag op de toenmalige ‘prime minister’ pleegde (waarbij wel diens secretaris omkwam), nog steeds bestempeld als ‘*the most significant case in the history of the insanity defense*’ (zie J. Eule, ‘The presumption of sanity: Bursting the bubble’, *University of California at Los Angeles Law Review*, 25, 1978, p. 637-699, 644). En voor de Verenigde Staten wordt gewezen de zaak van John Hinckley die in 1981 hetzelfde poogde bij Ronald Reagan (zie P.S. Appelbaum, *Almost a Revolution. Mental Health Law and the Limits of Change*, New York: Oxford

- University Press 1994). In de berechting van de Damschreeuwer werd ook al gerefereerd aan de aanslag in Apeldoorn op Koninginnedag het jaar ervoor als onderdeel van de voedingsbodem voor de paniek die kon ontstaan. Zie het arrest in hoger beroep uit noot 1.
- 10 Onder de code E33 (overlast door verward/overspannen persoon), maar ook de code E14 (poging tot zelfdoding) wordt in analyses van deze problematiek betrokken. Zie bijvoorbeeld RIVM, *Verward gedrag nader bekeken: analyse van E33 en E14 meldingen in de politie-registratie*, Bilthoven: RIVM 2018.
 - 11 Zie Isabel Baneke, 'De politie krijgt iedere dag ruim 350 belletjes over personen met verward gedrag', *Trouw* 20 januari 2022 op basis van de jaarcijfers van de politie over 2021. De meest recente cijfers tonen dat ook in 2022 de stijging doorzet richting bijna 400 belletjes per dag: Remco Andringa en Bas de Vries, 'Steeds meer incidenten met verwarde mensen, waarom neemt dat niet af?', *NOS Nieuws* 15 december 2022.
 - 12 Cijfers uit Baneke 2022, a.w. En voor de gebruikte terminologie, zie Ton den Boon, 'Over de herkomst van het woord wappie is het laatste woord nog niet gezegd', *Trouw* 19 december 2020.
 - 13 Zie M.A.M. Barth & B. Rookhuijzen, *Convenant politie-GGZ 2012*, Amersfoort: GGZ Nederland 2011, wat het eerste officiële document van dit beleidsterrein genoemd zou kunnen worden: "*een persoon bij wie een redelijk vermoeden bestaat van een ernstige stoornis van het oordeelsvermogen die voortkomt uit een geestesstoornis. Als geestesstoornis zijn aan te merken: een psychotische toestand waarbij het handelen voortkomt uit bijvoorbeeld hallucinaties of waanvoorstellingen, acute dreiging van suïcide en organische hersenaandoeningen. Niet als een geestesstoornis in deze zin zijn aan te merken: handelingen die voortkomen uit een emotionele reactie op een gebeurtenis, afhankelijkheid van middelen en stoornissen van de persoonlijkheid.*" Het Schakelteam Personen met verward gedrag hanteerde de definitie: "*mensen die de grip op hun leven (dreigen te) verliezen, waardoor*

het risico aanwezig is dat zij zichzelf of anderen schade berokkenen”.

Zie RIVM 2018, a.w.

- 14 Het is immers geen homogene groep. Zie bijvoorbeeld B. Koekkoek, ‘De toename van “verwarde personen”-meldingen: kwantitatieve analyse van een openbare orde en public health-probleem’, *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen* 2017, 95, p. 264-272.
- 15 Zie bijvoorbeeld: B. Koekkoek, *Verward in Nederland. Hoe we omgaan met mensen met psychische stoornissen*, Amsterdam: LannooCampus 2016. Hij bespreekt onder andere de vraag: zijn er steeds meer verwarde personen op straat omdat de GGZ het aantal bedden vermindert? (p. 229-234).
- 16 Zie recent Maartje Krabbe, ‘Opinie: “Geestelijke gezondheidszorg binnen de strafrechtketen verdient meer aandacht”’, *Parool* 14 maart 2022. Ook naar aanleiding van het boek: P.H. van Kempen & M. Krabbe (eds.), *Mental health and criminal justice: international and domestic perspectives on defendants and detainees with mental illness*, Den Haag: Eleven 2021, waarin ook wordt gerefereerd aan deze ‘Penrose hypothese’. Zie ook A.P. Mundt, ‘Asylums and deinstitutionalization: The Penrose hypothesis in the twenty-first century’, in B. Völlm & P. Braun (eds.), *Long-term forensic psychiatric care*, New York: Springer 2019, p. 7-14.
- 17 In Baneke 2022, a.w., wordt gesproken over tien procent ‘door afbouw van bedden’.
- 18 Baneke 2022, a.w., citeert politiechef Sitalsing: “*Covid is als een vergrootglas.*’ ... *Financiële, sociale of fysieke problemen die op de achtergrond al langer sluimerden, komen door dat uitzichtloze afwachten en thuiszitten aan de oppervlakte. Mensen raken sneller de weg even kwijt.*” En thans leven we onder dreiging van een kernoorlog, waarbij we zijn overgeleverd aan een man aan wiens rationaliteit openlijk getwijfeld wordt, zoals door Petro Porosjenko, in een interview met Steven Derix, ‘We moeten Europa depoetineren’, *NRC* 4 juni 2022: “*In 2014 waande hij zich al de keizer van Rusland. Inmiddels denkt*

hij misschien dat hij God is. Volgens mij is hij geestesziek, en dat is gevaarlijk. Het lot van de wereld hangt af van een instabiele man met kernraketten.”

- 19 Zie A.W.M. Mooij, ‘Verwarring’, Voordracht op het Jubileum-symposium genoemd in noot 4, 2016: *“De complexiteit kan echter zo groot zijn, en de verwarring, de perplexiteit kan zo toenemen, dat een toenemend aantal mensen, voor wie alles toch gauw te veel is, in-de-war raken. En op die manier toch aandacht vragen, krijgen. Want je moet natuurlijk wel steeds harder roepen, gekker doen, om die te krijgen in onze hysterische tijden.”* Mooij reserveert het in-de-war-zijn voor de gestoorden in psychiatrische zin. Ook de toegenomen aantrekkelijkheid van complot-denken, alternatieve feiten en nepnieuws, door de complexer wordende wereld (die de wetenschap met diens onzekerheidsmarges voorschotelt) verklaard, zie bijvoorbeeld Floor Rusman, ‘Onze interne bioscoop’, NRC 19 maart 2022. Dat de wereld geregeerd wordt door een pedofielenetwerk vanuit een pizzeria-restaurant is een stuk overzichtelijker.
- 20 Met alle voorbeholden van dien, en uiteraard is dit een grove reductie van zijn rijke betoog. Zie Mooij 2016, a.w. Vergelijk over de staat van de samenleving ook eerder Ad Verbrugge, *Staat van verwarring. Het offer van liefde*, Amsterdam: Boom 2013.
- 21 Damiaan Denys in een interview met Floortje Smit, ‘Accepteer dat niet alles precies gaat zoals je wilt’, *Brainwash zomerradio, Human*, 7 augustus 2018. *“Angst is in essentie het gevoel van gebrek aan controle [...] Wij proberen dat te compenseren door verwoed controle te krijgen over onszelf en de buitenwereld.”* Dirk de Wachter, *Borderline times. Het einde van de normaliteit*, Amsterdam: LannooCampus 2011.
- 22 Zie respectievelijk Eddie Brummelman, *Bewonder mij! Overleven in een narcistische wereld*, Amsterdam: Uitgeverij Nieuwerzijds 2019, en Marc Schuilenburg, *Hysterie. Een cultuurdiagnose*, Amsterdam: Boom 2019. Aan hem is dus ook de term cultuurdiagnose ontleend.

- 23 Koekkoek heeft het over vijf procent van de gevallen, zie voor deze analyse van de meldingen Koekkoek 2019, a.w.
- 24 Inspectie Justitie en Veiligheid, *Noodhulp. Incidentafhandeling door de politie*, Den Haag: Inspectie Justitie en Veiligheid 2021.
- 25 Zie voor een heel overzicht van de beleidsontwikkeling met name Koekkoek 2019, a.w.
- 26 Citaat ontleend aan F. van Hoof, 'Waarom we moeten stoppen met de term "verwarde personen"', *Friesch Dagblad* 25 juli 2016, p. 10.
- 27 Annemiek Cornielje, 'Damschreeuwer geeft interview: "In die schreeuw zat mijn leven"', *Linda* 17 december 2015.
- 28 Voor die berechting, zie noot 1. Het is veelzeggend dat de geboorte van het beleidsterrein in zekere zin dus berust op een misvatting.
- 29 Niet alleen omdat ze met onbegrepen gedrag moet omgaan, maar ook omdat ze bestaat bij de gratie van de spraakverwarring tussen de disciplines van gedragskunde en recht op een grensvlak dat verre van vastomlijnd is.
- 30 Zie Infographic 4D, met uitleg van de herkomst van de cijfers, uit M.J.F. van der Wolf, J. Reef & A.C. Wams, *Wie zijn geschiedenis niet kent... Een overzichtelijke tijdlijn van de stelselwijzigingen in de forensische zorg sinds 1988*, Den Haag: Textcetera 2020.
- 31 Zie bijvoorbeeld Remmers van Veldhuizen, 'Naar een behandelwet in de Psychiatrie', *NRC* 18 maart 2004.
- 32 Zie *Kamerstukken II* 2009/10, 32 399, nr. 1-3 en *Kamerstukken II* 2008/09, 31 996, nr. 1-3.
- 33 Hoewel de verbazing in dit hoofdredactioneel commentaar vooral gericht is op het feit dat de wetgeving cliëntvolgend is en zo ook voor somatisch artsen relevant zijn, als ook het doorzetten van de invoering (van met name de Wzd) ondanks waarschuwingen vanuit het veld.
- 34 Zie ook de eerste evaluatie van de wetgeving: J. Legemaate, J. Nuijen, Y. Voskes, M.C. Ploem, M. Kroezen, S. Gerritsen, G.A.M. Widdershoven, J.K.M. Gevers, A.J. van der Ham, C.G.R. Muusse, J.C.J.

Dute, M.A.S.de Wit, E. Stobbe, H. van der Roest & H. Kroon, *Eerste evaluatie Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg en Wet zorg en dwang. Deel 1 - Implementatie en uitvoerbaarheid*, Den Haag: ZonMW 2021, p. 10: “Tijdens de langdurige parlementaire behandeling van beide wetsvoorstellen zijn deze wetsvoorstellen enkele malen (ingrijpend) aangepast. In vergelijking met de wetsvoorstellen zoals die indertijd bij de Tweede Kamer zijn ingediend zijn de thans van kracht zijnde wetten veel gedetailleerder en daarvoor veel complexer geworden. De oorspronkelijke systematiek van de wetsvoorstellen is daardoor onder druk komen te staan en niet alle aanpassingen waren geheel in lijn met eerder geformuleerde uitgangspunten en doelstellingen van de wetgeving.”

- 35 Zie bijvoorbeeld Inspectie voor de Gezondheidszorg, *Wel foto's, maar geen film: leren van de gebeurtenissen in de zorgverlening aan Bart van U.*, Utrecht: IGJ 2017 en Commissie Hoekstra, *Strafrechtelijke beslissingen openbaar ministerie naar aanleiding van de zaak-Bart van U.*, Den Haag: Openbaar Ministerie 2015.
- 36 AEF, *Quickscan personen met ernstig verward gedrag en een hoog maatschappelijk veiligheidsrisico*, Utrecht: AEF 2018.
- 37 Zie AEF 2018, a.w. en ook Andringa & de Vries 2022, a.w.
- 38 Onze kennis over risicotaxatie is gebaseerd op secundaire preventie (ofwel preventie van recidive, als er al tenminste één delict gepleegd is), van primaire preventie weten we nog heel weinig. Maar ook in het geval van secundaire risicotaxatie is er op groepsniveau nog weinig eenduidigheid over de relatie tussen psychische stoornis en delict. Zie bijvoorbeeld J. Bijlsma e.a., ‘Stoornis en gevaar: Een aanzet tot onderzoek naar een alternatief voor tbs’, *DD* 2020/25-5, p. 357-371 versus S. Fazel e.a., ‘Violent crime, suicide, and premature mortality in patients with schizophrenia and related disorders: a 38-year total population study in Sweden’, *Lancet Psychiatry* 2014-1 (1), p. 44-54.
- 39 Zie bijvoorbeeld de (titel van de) uitzendingen ‘Verward en gevaarlijk’ van het programma *Hollandse Zaken van Omroep Max*. En de schrik

zit er goed in, zeker ook bij de politie, bijvoorbeeld omdat het moordcijfer na jaren van daling in 2017 door ‘verwarde personen’ weer is gaan stijgen (Victor Schildkamp, ‘Aantal moorden door verwarde personen stijgt’, *AD* 29 december 2017). Arrestatieteams rukken uit, en fatale slachtoffers van politie-optreden vertoonden in 84% verward gedrag (zie Inspectie Justitie en Veiligheid 2021, a.w.) – de gijzelnemer uit de Apple Store op het Leidseplein onlangs nog niet meegerekend (‘Gijzelnemer Apple Store is overleden, man vertoonde in verleden geregeld dreigend en verward gedrag’, *HLN* 23 februari 2022). Ter relativering van de kans op onheil wordt vaak de verkeersvergelijking gebruikt (ook in verband met corona bijvoorbeeld): je loopt meer kans te overlijden in het verkeer dan... Het opgenomen citaat van Michael Blastland onderstreept echter dat dit minder effect heeft voor onbegrepen fenomenen. Iedereen weet hoe het verkeer werkt, maar weinigen hebben begrip van virologie of psychiatrie.

- 40 In de tweede nota van wijziging van de Wvvgz (*Kamerstukken II* 2015/16, 32 399, nr. 25), die ook onderdelen van de Wzd wijzigde.
- 41 Artikel 7:3 lid 1 Wvvgz stelt dat er tijdelijk verplichte zorg verleend mag worden indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat er een crisismaatregel genomen zal worden. Hiertoe zijn ook politie-ambtenaren en ambulancepersoneel bevoegd. Het zal dan vooral gaan om ‘verplicht vervoer’ als vorm van zorg (art. 3:2, lid 2, sub k Wvvgz noemt dat ‘ontnemen van de vrijheid van betrokkene door hem over te brengen naar een plaats die geschikt is voor tijdelijk verblijf’). De politie is hiertoe bevoegd omdat die toch vaak gebeld worden bij overlast of crisissituaties door personen met onbegrepen gedrag. Doorgaans willen deze personen niet vervoerd worden (door politie) richting een zorginstelling, dus zo kan dat onder dwang. In sommige regio’s zijn er ook zogenoemde ‘psycholances’ ingevoerd om zulk vervoer voor deze doelgroep te veraangemen.
- 42 Uit art. 5:2 Wvvgz blijkt immers dat een ieder “*een melding kan doen bij het college van burgemeester en wethouders over een persoon die*

woonachtig is in die gemeente of aldaar overwegend verblijft voor wie de noodzaak tot geestelijke gezondheidszorg, die mogelijk zou moeten worden verleend met verplichte zorg, zou moeten worden onderzocht.” Het college van B&W moet na zo'n melding een verkennend onderzoek naar de noodzaak tot verplichte zorg starten. Zelfs als uit dat onderzoek blijkt dat er geen noodzaak is, moet er in bepaalde gevallen een aanvraag tot voorbereiding van een verzoekschrift bij de officier van justitie worden ingediend, namelijk als de melding is gedaan door bepaalde naasten van de betrokkene zoals echtgenoot, ouders of vertegenwoordigers, zo blijkt uit lid 5. De melding kan in alle gevallen geheel anoniem worden gedaan.

- 43 Zie Legemaate et al. 2021, a.w., p. 92.
- 44 Fleur Launspach, 'Een heksenpardon voor de vrouwen van Schotland', *NOS Nieuws* 8 maart 2022.
- 45 Die ook niet op basis van al te veel afstemming tot stand zijn gekomen. Voorafgaand aan invoering werd al geadviseerd dat beide wetsvoorstellen beter tot één wet samengevoegd hadden moeten worden: J. Legemaate, M.C. Ploem, J. uit Beijerse, P.A.M. Mevis, M.J.F. van der Wolf, C.P.M. Akerboom, M. Schol, H. Winter & N. Woestenburg, *Thematische wetsevaluatie gedwongen zorg*, Den Haag: ZonMW 2014. Het niet overnemen van die suggestie had wellicht iets van doen met de denkfout van de verzonken kosten. En in deel 2 van de huidige wetsevaluatie wordt dat zelfs opnieuw gesuggereerd voor de bestaande wetten: J. Legemaate, J. Nuijen, Y. Voskes, M.C. Ploem, M. Kroezen, S. Gerritsen, G.A.M. Widdershoven, J.K.M. Gevers, C.G.R. Muusse, A. Overbeek, B.F.M. Wijnen, R. Pronk, M.A.S. de Wit, E. Plomp, B. Zwanenburg, J. Lokkerbol, H. van der Roest & H. Kroon, *Evaluatie Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg en Wet zorg en dwang. Deel 2 - Doeltreffendheid en neveneffecten*, Den Haag: ZonMW 2022.
- 46 Zie Catrien Spijkerman & Emy Koopman, 'Patiënt met dementie in crisis blijft verstoken van dwangzorg', *Trouw* 20 oktober 2020.

- 47 Uit de hierboven genoemde evaluaties van de wetgeving blijkt dat de verschillen tussen de twee wetten in de weg staan aan het bereiken van een belangrijke doelstelling van beide regelingen, namelijk het bewerkstelligen van zorgcontinuïteit en van ‘de juiste zorg op de juiste plaats’. Juist in het grensgebied tussen Wvz en Wz is sprake van problematische situaties. Deel 2 benoemt expliciet dat de aanname dat de aanname dat sprake is van twee onderscheiden doelgroepen achteraf foutief is gebleken: *“De mate van overlap tussen de doelgroepen blijkt groter te zijn dan ten tijde van de totstandbrenging van beide wetten werd gedacht, waardoor de omvang en complexiteit van allerlei ‘grensgeschillen’ aanzienlijk is. De vraag is of de thans bestaande problemen in de verhouding tussen de twee wetten in voldoende mate kunnen worden weggenomen door aanpassingen van beide regelingen. Er is een reële mogelijkheid dat de suboptimale situatie zal blijven bestaan en dat de conclusie na meerdere evaluaties zal zijn dat de problemen die kleven aan het bestaan van twee verschillende wettelijke systemen simpelweg niet goed op te lossen zijn.”* (Legemaate et al. 2022, a.w., p. 10 en vergelijk noot 45). Eerder was er een aantal maanden na invoering van de wetgeving al een ‘Besluit gelijkgestelde aandoeningen ingevoerd’ om ook mensen met andere problematiek dan een psychogeriatrische aandoening of verstandelijke handicap in aanmerking te laten komen voor zorg in het kader van de Wz (*Stcrt.* 2020, 129).
- 48 Zie ‘Blokhuys: afspraken over complexe problemen ggz stap in goede richting’, *NOS Nieuws* 13 maart 2020.
- 49 Dit bleek ook uit ons onderzoek naar de ISD-maatregel, bij uitstek een populatie die kampt met problemen op al deze terreinen: Thomas Martinelli, Sanne Struijk, Elske Wits, Cas Barendregt, Michiel van der Wolf & Gera Nagelhout, Onbenut potentieel. *Kwalitatief onderzoek naar werkzame factoren in de opzet en uitvoering van de maatregel plaatsing in een Inrichting voor Stelselmatige Daders (ISD)*, Den Haag: WODC, IVO 2022.

- 50 Zie V. Oosterhuis, A.M. Burger & C.H. de Kogel, m.m.v. N. van Bree-den, M. van der Marel & B. Ruijs, Toepassing van artikel 2.3 Wet foren-sische zorg. *Verkennd jurisprudentieonderzoek januari 2020 tot juli 2021*. Cahier 2022-13, Den Haag: WODC 2022; of M.J.F. van der Wolf, A.W.T. Klappe en P.A.M. Mevis, ‘Over stromen, waterscheidingen en koudwatervrees: de overgang van strafrecht naar GGZ sinds de Wet forensische zorg’, *Boom Strafblad* 2020-5, p. 257-264. In noot 3 wordt verwezen naar het geboortemoment van de forensische psychiatrie waarbij krankzinnigen van misdadigers werden gescheiden; in de praktijk van vandaag blijkt die scheiding in veel gevallen maar moei-lijk te maken.
- 51 Vanaf dat moment ging het financiële beleid van inkoop door Justitie van start en kan dus worden gesproken van een beleidsterrein foren-sische zorg. Overigens kwamen we de term zelf voor het eerst tegen in 1997 in de titel van het rapport: Interdepartementale Werkgroep Kaasjager (ook wel Werkgroep Forensische Zorg), *Forensische Zorg, het gevangeniswezen en de geestelijke gezondheidszorg*, Den Haag: Ministerie van Justitie 1997. Het wetsvoorstel forensische zorg werd bij het parlement ingediend in 2010: *Kamerstukken II* 2009/10, 32 398, nr. 2.
- 52 Zie voor de doelen van de wet forensische zorg *Kamerstukken II* 2009/10, 32 398, nr. 3. Met name het doel ‘Goede aansluiting tussen de forensische en de reguliere zorg’ is hierop van toepassing. Zie ook A.M. Burger & C.H. de Kogel, m.m.v. J.J. van der Ree, *Planevaluatie Wet forensische zorg. Reconstructie en evaluatie van de beleidstheorie*. Cahier 2022-4, Den Haag: WODC 2022.
- 53 Bijvoorbeeld het feit dat recent vooral veel forensische plekken wor-den ingekocht bij regionale instellingen voor beschermd wonen, is daar een aanwijzing voor. De samenleving ontvangt ze niet met open armen, want het dubbele stigma van gek en gevaarlijk, dat voorheen vooral kleefde aan de tbs, heeft zich verspreid over de hele forensische zorg. Doorstroom stukt, omdat de plekken er gewoon niet zijn, en

soms wel de plekken, maar niet het personeel. Zie voor deze conclusie: Van der Wolf, Reef & Wams 2020, a.w.

- 54 Zie met name (de uitleg bij) Infographic 3B en 3C uit Van der Wolf, Reef & Wams 2020, a.w.
- 55 Zie bijvoorbeeld Schuilenburg 2019, a.w. en het weergegeven citaat van Rutger Bregman, die later in die passage ook incidenten door vreemdelingen als voorbeeld geeft. Voor de tbs is medialogica ook al aangetoond ten behoeve van de parlementaire onderzoekscommissie tbs: er bleken steeds meer nieuwsberichten over incidenten met tbs-gestelden te zijn terwijl die in werkelijkheid steeds minder voorkwamen, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Medialogica*, Bijlage bij het rapport van de Parlementaire onderzoekscommissie tbs 2006.
- 56 De wetenschap leert ons dat we niet alle risico's kunnen uitsluiten, niet alleen omdat het mensenwerk is, maar ook omdat ons instrumentarium om toekomstig gedrag van mensen te voorspellen beperkingen kent. De wetenschap leert ook dat het behandelen en resocialiseren van delinquenten, waarbij het geleidelijk uitbreiden van vrijheden – met alle risico's van dien – essentieel is, uiteindelijk de samenleving veiliger maakt door de recidivevermindering. Zie Van der Wolf, Reef & Wams 2020, a.w.
- 57 Zie *Handelingen II* 2018/19, 70^e vergadering, 3 april 2019. Later deed hij in het debat naar aanleiding van rapporten over de 'metroomd' beter, zie *Handelingen II* 2019/20, 36^e vergadering, 12 december 2019: *“Het is mensenwerk en de eerlijke boodschap is dat we fouten niet voor de volle honderd procent kunnen uitsluiten. Honderd procent veiligheid bestaat niet. Ik vind het mijn plicht, ook naar u toe, om daar eerlijk over te zijn.”*
- 58 Zo herinner ik me vanuit de tijd dat ik in de tbs werkte, dat er naar aanleiding van een aantal geruchtmakende recidives van patiënten na onttrekking van verlof, een 'knieslot' zou worden ontwikkeld, dat wegrennende patiënten in een hurkstand zou dwingen.

- Kamerstukken II 2006/07, 29 452, nr. 58.* Hoewel dit alleen maar voor onveiligere situaties zou hebben gezorgd (RSJ, *Wijzigingen verlobbeleid tbs*, Advies van 23 februari 2007.), bleek het na enige tijd niet meer nodig en werd afgedaan als te duur omdat het voor iedere patiënt op maat gemaakt zou moeten worden. *Kamerstukken II 2009/10, 29 452, nr. 119.*
- 59 Art. 17 (oud) Verlofregeling tbs werd ingevoerd in 2011 (*Stcrt.* 2010, 21597), in de nasleep van het parlementair onderzoek tbs uit 2006.
- 60 Zie bijvoorbeeld RSJ, ‘*Langdurig in de tbs.*’ *Stagnatie in de door- en uitstroom van ter beschikking gestelden*, Advies van 30 april 2020.
- 61 Zie bijvoorbeeld de ingevoerde regeling van doorbreking van het beroepsgeheim in art. 37a Sr om bij weigerende observandi toch omwille van de veiligheid tbs op te kunnen leggen, geldend vanaf 28 november 2019 (zie ook Besluit adviescommissie gegevensverstrekking weigerende observandi, *Stb.* 2019, 435). Zie R.J. Verkes & M.J.F. van der Wolf, ‘Beperkingen in het onderzoek (ontkennen, amnesie, weigeren)’, in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, S. Roza & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht. Derde herziene druk*, Deventer: Kluwer 2022, p. 335-360, en voor het vervolg noot 109.
- 62 Zie bijvoorbeeld Onderzoeksraad voor Veiligheid, ‘*Forensische zorg en veiligheid.*’ *Lessen uit de casus Michael P.*, Den Haag: Onderzoeksraad voor Veiligheid 2019.
- 63 Zie voor de laatste wijziging noot 61. Voor de eerste art. 5.2 Besluit forensische zorg dat op 26 juni 2019 in werking trad (*Stb.* 2019, 230).
- 64 Zowel binnen de gedragskunde als binnen het recht zijn er verschillende stromingen, referentiekaders of scholen.
- 65 Ontleend aan het begin van M.J.F. van der Wolf & M. de Vries Robbé, ‘Contemplations and discussions on the quality of forensic assessment in sentencing: Puzzling pieces for decision makers’, in: M.J.F. van der Wolf (ed.), *Safeguarding the quality of forensic assessment in senten-*

cing. *A Review across Western Nations*. Series: International perspectives on forensic mental health, New York: Routledge 2022, p. 6-33.

- 66 Zo werd bijvoorbeeld in de laatste richtlijn over pro justitia rapportage van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie uit 2012 geadviseerd het begrip toerekeningsvatbaarheid te mijden (omdat de terminologie onderdeel is van de competentiestrijd) en is het wachten op de nieuwe richtlijn die nu wordt ontwikkeld. Constantijn Kelk heeft wat mij betreft de discussie eerder al wel beslecht door te stellen dat het toerekenen behalve een juridisch/medisch, tevens een sociaal-gekleurd verschijnsel is, waarin allerlei overwegingen verdisconteerd kunnen worden. Kelk, C. (1994), *De menselijke verantwoordelijkheid in het strafrecht*, Arnhem: Gouda Quint, p. 107.
- 67 Zie Rb Limburg 30 juli 2020, ECLI:NL:RBLIM:2020:5621 en Hof Den Bosch 17 maart 2022, ECLI:NL:GHSHE:2022:868. Er ontstond sindsdien discussie over de manier waarop zowel in eerste aanleg als hoger beroep met de gedragskundige adviezen was omgegaan, zie bijvoorbeeld Bas Haan, 'Hoe Thijs Hermans steeds verder weggleed in een psychose: een reconstructie', *NRC* 16 september 2022. Ook ten aanzien van de gebruikte standaard voor ontoerekeningsvatbaarheid wordt met smart uitgezien naar het oordeel in cassatie. J. Bijlsma, S. Ligthart & E. Nauta, 'Gaat de Hoge Raad klare wijn schenken over ontoerekenbaarheid? Twee vragen naar aanleiding van de zaak tegen Thijs H. in rechtsvergelijkend perspectief', *NJB* 2022, p. 1466-1472.
- 68 Een (nog te verschijnen) vignetstudie op basis van bestaande rapporten waarvan ik de conclusies had weggelaten, maar waarvan bepaalde resultaten al worden besproken in: Van der Wolf & De Vries Robbé 2022, a.w. Zo was de overeenstemming bij de casus van een levensdelict door een verdachte met psychotische symptomen veel hoger dan bij casussen over een groomingsdelict door een verdachte met parafiele symptomen of een beroving door een verdachte met symptomen van persoonlijkheidsstoornis en middelenmisbruik.

- 69 Met wat Aristoteles ‘phronesis’ noemde, wel vertaald als morele bedachtzaamheid. Hij past het begrip in Boek VI van *Ethica Nicomachea* toe op het leiderschap van de staat, maar die uitleg past ook goed bij de rechtspraak, met kenmerken als een concrete zaak, ethische dimensie, resultaat van afwegingen, en compromis tussen vuistregels en het unieke van de situatie.
- 70 Art. 511 Sv. Stand van het vak is hier een vrije vertaling van wat in lid 3 ‘wat zijn wetenschap en kennis hem leren’ wordt genoemd. Over de betrouwbaarheid van de resultaten/conclusies wordt doorgaans niets gezegd, eventueel wel wat over de betrouwbaarheid van het verhaal van de verdachte of een gebruikt instrument (voor zover bekend uit onderzoek). Zie bijvoorbeeld M.J.F. van der Wolf, W.F. van Kordelaar, M. Beukers & S.J. Roza, ‘Kwaliteit en kwaliteitsborging van de pro Justitia rapportage’, in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, S.J. Roza & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht. Derde herziene druk*, Deventer: Kluwer 2022, p. 775-802.
- 71 Zie bijvoorbeeld E. Rassin, ‘De forensisch gedragsdeskundige en zijn wetenschap’, *NJB* 2001, p. 938-942; P.J. van Koppen, ‘Weg van de toerekeningsvatbaarheid. Over rapportages over de verdachte’, *Trema* 2004, p. 221-228; en enkele hoofdstukken uit H. Merckelbach, *De leugennachine. Over fantasien, patiënten, en echte boeven*, Amsterdam: Uitgeverij Contact 2011.
- 72 Zie over dit verschil van benadering Van der Wolf & De Vries Robbé 2022, a.w., voetnoot 25, waarin wordt geëindigd met de noodzaak van integratie van beide benaderingen. Zie ten aanzien van risicotaxatie D. di Matteo et al., ‘Individualizing Risk Assessment: Balancing Idiographic and Nomothetic Data’, *Journal of Forensic psychology practice* 2010-4 (10), p. 360-371. Daarbij kan de forensische gedragskunde in de communicatie over de beperkingen van de (wetenschappelijke) benadering ook veel leren van de rechtspsychologie, zoals ik ook heb betoogd in Michiel van der Wolf, ‘Caleidoscopisch overzicht. Boekbespreking van Peter van Koppen, Jan de Keijser, Robert

Horselenberg en Marco Jelicic (red.), Routes van het recht. Over de rechtspsychologie, Amsterdam: Boom 2017', *De Psycholoog* 2018-4, p. 28-29.

- 73 Bijvoorbeeld zichtbaar in de discussie naar aanleiding van het rapport *Gewogen Risico (deel 1 en 2)* van de Nationaal rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen uit 2017. Zie Joke Harte, 'Nationaal Rapporteur komt met schijnoplossingen voor zedendelinquenten. De Nationaal Rapporteur geeft een simplistische voorstelling van zaken over zedendelinquenten', *de Volkskrant* 31 oktober 2017. Zie ook Di Matteo et al. 2010, a.w.
- 74 In de psychodynamische theorie is identificatie of introjectie een afweermechanisme waarin men gefrustreerde behoeften compenseert door zich gedragingen en eigenschappen van een ander persoon of andere groep aan te meten.
- 75 Simplificatie is in zekere zin ook een afweermechanisme. Zoals de borderliner die de complexe werkelijkheid van vele tinten grijs slechts aankan door die te versimpelen en te splitsen in zwart en wit.
- 76 Het duidelijkst was dat toen wetenschappelijkheid gebruikt werd als argument om drie in plaats van vijf gradaties te onderscheiden, beginnend bij de richtlijn van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie uit 2012. Thans is een nieuwe richtlijn in de maak waar dit (terecht) weer ter discussie staat. Recent is ook het stoorniscriterium in het wetsartikel over ontoerekeningsvatbaarheid veranderd om aan te sluiten bij de DSM, terwijl het oude criterium zo was geformuleerd dat "wat zij aan wetenschappelijke scherpte derft, in veler oog aan duidelijkheid winnen zal." J.N. Ramaer, *Psychiatrische aantekeningen op het Ontwerp van wet van een wetboek van strafrecht*, 's-Gravenhage: Stemberg 1880, p. 44. Ook de openheid die bestaat in hoe vervolgens het verband tussen stoornis en delict wordt uitgewerkt is recent onder andere in de proefschriften van Johannes Bijlsma en Maarten Beukers onderwerp van kritiek geweest. Zie over al deze kwesties M.J.F. van der Wolf & J. Bijlsma, 'Het stoornisbegrip in het strafrecht en de pro

Justitia rapportage’, in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, S.J. Roza & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht. Derde herziene druk*, Deventer: Kluwer 2022, p. 263-286. Los van de validiteit van de gronden, doen al deze pogingen om meer grip te krijgen op het open begrip denken aan de ‘need for closure’ uit de psychologie (zie bijvoorbeeld A. Hiel en L. Mervielde, ‘The Need for Closure and the Spontaneous Use of Complex and Simple Cognitive Structures’, *The Journal of Social Psychology* 2003 (14), p. 559-568.) of de angst voor de onbepaaldheid uit de filosofie van Kierkegaard (zie Verbrugge 2013, a.w., p. 146).

- 77 Zie bijvoorbeeld de hoofdstukken over toerekeningsvatbaarheid in J.W. Hummelen, R.J. Verkes & M.J.F. van der Wolf (red.), *Forensische psychiatrie en de rechtspraak*, Utrecht: De Tijdstroom 2018 of H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, S. Roza & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht, Derde herziene druk*, Deventer: Kluwer 2022. De methoden die er zijn binnen de idiografische benadering om het verband tussen de psyche en delictgedrag te duiden, gerelateerd aan verschillende gedragskundige richtingen, hebben met elkaar gemeen dat de houvast gering is, te meer daar het verhaal van de verdachte – met diens eigen onbetrouwbaarheid – de belangrijkste bron is en interpretatie vereist. Mensen hebben een verhaal nodig om houvast te vinden in een gecompliceerde wereld. Zonder dat zou onze wereld, zoals de negentiende-eeuwse filosoof William James het uitdrukt, een en al ‘blooming buzzing confusion’ zijn, meent ook Michael Blastland in het in de verantwoording aangehaalde interview.
- 78 Inge Schilperoord is het beste voorbeeld als romanschrijver, Antoine de Kom en Dick Raes brengen bijvoorbeeld ook poëzie uit.
- 79 Zie Harald Merckelbach, *Goede verhalen zijn zelden waar. Waarom we ze toch vaak geloven (en doorvertellen)*, Amsterdam: Prometheus 2020.

- 80 Het citaat *'Truth is ever to be found in simplicity, and not in the multiplicity and confusion of things'* wordt aan Newton toegeschreven. Maar zijn natuurkundige inzichten zijn van ver voor de chaostheorie of kwantummechanica, die ook meer ruimte laat voor contingentie en indeterminisme. Zie Lieke Asma, *Mijn intenties en ik. Filosofie van de vrije wil*, Amsterdam: Boom 2021, p. 34.
- 81 In Smit 2018, a.w., legt hij uit dat de muziek en kunst in de kathedraal (van zijn jeugd) het mystieke en dus onbegrijpelijke in zich dragen. *"Wat het je brengt om op te groeien met het mystieke, is dat er een grens is aan de begripelijkheid. Niet alles is te begrijpen, kwantificeren, objectiveren, te meten. Juist datgene wat ontsnapt aan het objectiveerbare, is misschien wel belangrijker. [...] In België leeft het mystieke meer dan in Nederland. De hang naar het onbegrijpelijke is sterk verweven met het katholieke denken, meer dan met het protestantse denken, waarin een voorkeur voor het expliciete zit. [...] Het is interessant dat we in een tijd leven waarin we alles expliciet willen maken, maar dat we vanuit een hoekje aan de achterzijde hunkeren naar een beleving die ontsnapt aan explicitering. Juist in de psychiatrie is het belangrijk om deze attitude ten overstaande van het onbegrijpelijke te hebben, omdat 80 procent van wat zich afspeelt in de psychiatrie onbegrijpelijk is. Je hebt respect nodig voor het onbegrijpelijke, in de dubbele betekenis. Enerzijds omdat je niet begrijpt wat er met een ander aan de hand is, zoals wanneer een waanzinnige die mij verhalen vertelt, die niet voor begripelijkheid vatbaar zijn, maar waar ik wel met een vorm van empathie naar luister. En de andere vorm is dat wij van het gros van deze stoornissen niet weten hoe ze zich ontwikkelen, wat ze doen, waar ze vandaan komen, wanneer ze eindigen. Dat is volstrekt onbekend gebied. Ik kan me juist door de psychiatrie bewegen, vanwege de acceptatie van deze onbegripelijkheid."*
- 82 Carl Gustav Jung, *'Aion' Collected Works*, 9, Princeton: Princeton, 1951/1969, p. 65.

- 83 Het genoemde kwaliteitskader is recent ingevoerd: Expertisecentrum Forensische Psychiatrie, *Kwaliteitskader Forensische Zorg 2022-2028*, Utrecht: Expertisecentrum Forensische Psychiatrie 2022. Voor voorbeelden van de toenemende kwaliteitseisen voor de forensische psychiatrie, zie (de uitleg bij) Infographic 4C van Van der Wolf, Reef & Wams 2022, a.w. Het werken met prestatie-indicatoren waar ook financiële consequenties aanhangen, draagt het gevaar van een afrekencultuur in zich, terwijl de relatie tussen ministerie en veld vanwege kostenefficiëntie al gespannen is, getuige recente (juridische) conflicten. Dat is ook een consequentie van de overheveling van het forensische zorgbudget naar Justitie.
- 84 Zie K.H. Drieschner e.a., *Recidive na forensische zorgtrajecten met uitstroom 2013-2015*, Den Haag: WODC 2020.
- 85 Zie bijvoorbeeld de oratie van mijn promotor: Hjalmar van Marle, *Tussen wet en wetmatigheid. De forensische psychiatrie in sociaal perspectief* (oratie Rotterdam), Deventer: Kluwer 2004.
- 86 Zie voor een overzicht van deze beperkingen de ‘Methodologische verkenning’ in M.J.F. van der Wolf, *Onbehandelbaar! Onbillijk? Verkenningen omtrent ‘behandelbaarheid’ als criterium voor TBS*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.
- 87 Joke Harte, *Zo werkt het. Over hoe onderzoek bijdraagt aan betere interventies* (oratie Amsterdam VU), Den Haag: Boom criminologie 2019.
- 88 Zie voor een Nederlands voorbeeld: Jennnifer Doekhie, *Dimensions of desistance: a qualitative longitudinal analysis of different dimensions of the desistance process among long-term prisoners in the Netherlands* (dissertatie Leiden), 2019.
- 89 Zie opgesomd in M.J.F. van der Wolf, ‘Tbs - door mensen, voor mensen. Over het belang van medewerkers en slachtoffers/nabestaanden in de tenuitvoerlegging van de tbs’, *Strafblad* (16)-5, p. 42-50. De geestelijk verzorger is de enige in de kliniek die over gesprekken niet rapporteert aan de behandelaars.

- 90 Zie bijvoorbeeld met betrekking tot reclasseringswerkers J.L. Skeem, J.E. Loudon, D. Polaschek & J. Camp, 'Assessing relationship quality in mandated community treatment: blending care with control', *Psychological Assessment* 2007, p. 397-410.
- 91 Dat kan ook een slachtoffer of nabestaande van een daad van iemand anders betreffen. Zo'n ontmoeting is onderdeel van de in de FPC Dr. S. van Mesdagkliniek geïntroduceerde SOS-cursus. Zie vanmesdag.nl/onderzoek/spreken-over-slachtoffers-schuld-en-samenleving-sos.
- 92 Vooral in de vaker aangehaalde publicaties van Bauke Koekoek (met name 2022, a.w.), Lector Onbegrepen Gedrag aan de Politieacademie.
- 93 Zie het in de verantwoording genoemde krantenbericht.
- 94 Zie universiteit leiden.nl/sociale-wetenschappen/libc/publieksdagen-tot-nu-toe/2022.
- 95 Zie M. van Denderen & M.J.F. van der Wolf, "In mijn beleving was hij een monster, dat stukje is nu weg". Aandacht voor slachtoffers in de tenuitvoerlegging van de tbs', *Sancties* 2021/5, p. 29-38; M. van Denderen & M.J.F. van der Wolf, 'Meetings between victims and mentally disordered offenders in forensic mental health facilities: a qualitative exploration of subjective experiences', *The International Journal of Restorative Justice* 2022, 5, p. 1-31.
- 96 Roex 2019, a.w.
- 97 Zie vrdeverwardeman.nl; ook in Podcasts, zoals 'Ui', zijn veel verhalen van ervaringsdeskundigen te horen.
- 98 Zij is, ook in haar liedjes, open over de psychische problemen die ze heeft gekend. Luister bijvoorbeeld 'Psychoses' en 'Storm om mij heen'.
- 99 Inge Schilperoord, *Muidhond*, Amsterdam: Podium 2015.
- 100 We zijn een overzicht aan het maken van hoe de Nederlandse forensische zorg en patiënt in deze kunstvormen geportretteerd wordt. Kunst kan voor de nodige verwarring zorgen, ten aanzien van deze kwestie en anderen: "Kunst kan ontregelen, kan lastige vragen stellen. Kunst is een eigenzinnige, subversieve maar ook vormende kracht in de maatschappij. Kunst woelt om, maakt los, zoekt antwoorden, geeft

commentaar. Kunst heeft tot doel verwarring te stichten, maar ook te bemoedigen, te troosten, aan het lachen te maken, te onderwijzen met schoonheid of grootse vergezichten. [...] Kunst onttrekt zich aan de samenleving maar staat er ook middenin. Dat is zowel verrukkelijk als angstaanjagend. Mensen hebben die ontregeling nodig om zichzelf en de wereld te leren kennen en echt intens en voluit te leven. Kunst is de werkelijke tegenmacht.” Aldus Nelleke Noordervliet ‘Zing! Speel! Schrijf! Bewonder!’, NRC 22 mei 2021.

- 101 Zie J.M.L.G. A Campo, ‘Transforensische psychiatrie: Een brug tussen de reguliere en forensische psychiatrie’, *Sancties*, 2020-91, p. 399-406. Het wordt door het WODC ook gezien als een belangrijk middel in de overgang van de forensische naar reguliere ggz: C.H. de Kogel, J.J. van der Ree & A.M. Burger, m.m.v. V. Oosterhuis & M. van der Marel, *Artikel 2.3 Wet forensische zorg in de praktijk. Toepassing en ervaringen van ketenpartners in de eerste anderhalf jaar na inwerkingtreding*, Cahier 2021-29, Den Haag: WODC 2021.
- 102 Zie bijvoorbeeld P. Schaftenaar, *Contact gezocht. Relationale werken en het alledaagse als werkzame principes in de klinische forensische zorg (dissertatie)*, Utrecht: Universiteit voor Humanistiek 2018. Hier-voor moeten we uit het formele kader stappen, of zoals sommige regionale schakelteams stellen: van systeemwereld naar leefwereld.
- 103 Zie voor een overzicht van beleidsontwikkelingen Koekkoek 2019 en 2022, a.w. En ook voor toekomstige ontwikkelingen de parlementaire ‘Voortgangsbrief aanpak voor personen met verward en/of onbegrepen gedrag’ van 15 december 2022, 4297346, met als kernpunten: Intensiveren samenwerking tussen het zorg-, sociaal- en veiligheidsdomein, Levenslooppaanpak ‘intensief en beveiligd’ en Doorontwikkeling meldpunt zorgwekkend gedrag. Dit laatste wilde het centrale schakelteam al, een landelijk meldnummer dat doorverbindt met gemeente of regio. De plannen worden ook gesteund door een financiële injectie. En de titel van de brief toont ook een positieve

ontwikkeling qua naamgeving. Naar deze brief wordt verwezen in Andringa & De Vries 2022, a.w.

- 104 Zie bijvoorbeeld ten aanzien van pro justitia rapportage: Van der Wolf 2022, a.w., of ten aanzien van toezicht op zedendelinquenten: M.J.F. van der Wolf (ed.), *Legal constraints on the indeterminate control of 'dangerous' sex offenders in the community: a European comparative and human rights perspective (Special Issue)*, *Erasmus Law Review* (9) 2016-2.
- 105 Controledrang is als woord uiteraard ook gekozen omdat het refereert aan psychopathologische symptomen in relatie tot het bezweren van angst. “*Wij proberen dat te compenseren door verwoed controle te krijgen over onszelf en de buitenwereld. En daarin maken we een fout. In de angst gaat het er niet om de controle te verwerven. Nee, het gaat er juist om niet de controle te willen. Het gaat erom afstand te doen van de behoefte aan controle. Accepteren dat de wereld ook een eigen dynamiek heeft, dat niet altijd alles gaat zoals we het willen, dat we niet alles onder controle hebben. Dat is een mentale beweging die voor ons heel moeilijk is geworden.*” Damiaan Denys in Smit 2018, a.w.
- 106 Zie Koekkoek 2022, a.w. Dit moet dan uiteraard in afstemming met andere partijen, zoals de politie, en gepaard gaan met relationele zorg. Niet de ‘sluitende aanpak’ zoals het centrale schakelteam die voorstond, maar juist openheid.
- 107 Bijvoorbeeld de ontwikkeling van de afdeling voor Langdurig Forensisch Psychiatrische Zorg van eindstation naar doorstroomlocatie, met meer verlofmogelijkheden dan voorheen. Zie M.V. Smeekens & P. Braun, ‘Long-Term Forensic Psychiatric Care: The Dutch Perspective’, in B. Völlm & P. Braun (eds.), *Long-term forensic psychiatric care*, New York: Springer 2019, p. 235-250.
- 108 De afschaffing (*Stcrt.* 2021, 30687) is op 21 juni 2021 in werking getreden.
- 109 Tot nu toe heeft die regeling eenmaal geleid tot het verzoek om een machtiging tot gebruik van dergelijke gegevens bij de penitentiaire

kamer, die dat vervolgens afwees om redenen van proportionaliteit. Zie in cassatie HR 13 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1200. Nu ook andere genomen maatregelen weinig effect wordt toegedicht, terwijl wel een afname van het probleem wordt ervaren (zie E. Verbeek, D. van Haalen, G. Homburg & M. Kuin, *Deevaluatie vier maatregelen weigeraanpak*, Amsterdam: Regioplan/WODC 2022), lijkt de oplossing in de praktijk gevonden te zijn.

- 110 Bijvoorbeeld als voorzitter van de ‘Lunteren-conferenties’ Tbs & Recht, waarbij alle partijen betrokken bij de tenuitvoerlegging van de tbs samenkomen of als rechter-plaatsvervanger bij tbs-verlengingszaken, die ik beschouw als het forensisch psychiatrische forum bij uitstek, nu daar het recht geconfronteerd wordt met zowel de pro justitia rapportage als de behandelpraktijk.
- 111 Zoals die naar de Wet langdurig toezicht (WODC/UL), de Wet forensische zorg (WODC/UL), en van (forensische) zorgwetgeving in Turkije (RUG) en Albanië (UL).
- 112 M.J.F. van der Wolf, J. Reef, L. Gunnink, J. Herzberger & J.V.O.R. Doekhie, *Binnen. Beeld. Buiten. Een evaluatie van zorgconferenties bij langverblijvers (15+) in de tbs*, Den Haag: Textcetera 2022.
- 113 Met name in promotie-onderzoeken naar de verminderde toerekeningsvatbaarheid (NIFP/RUG) en de jeugdstrafrechtelijke rapportage (Teylingereind/UL).
- 114 Zie bijvoorbeeld de door NIFP en NRGD samen georganiseerde expertmeeting: Partij of onafhankelijk deskundige? Expertmeeting: rapporteren voor de verdediging, NRGD/NIFP, Utrecht: 28 juni 2022. Als het gaat om alternatieve scenario’s is ook heel wat op te steken van de filmwereld.
- 115 In het onderzoek moeten we ons richten op relevante vragen en de methoden daarop aanpassen in plaats van andersom, ook als dat meer vragen oproept dan het wegneemt. Wetenschap is in essentie twijfelen aan zekerheden. “Maar voortdurend loert het gevaar dat we zo opgewonden raken van de mogelijke verhalen die we aan onze wetenschap-

pelijke ontdekkingen kunnen ontlenuen, dat we vergeten dat de eerste plicht van de wetenschap is om je bewust te zijn van grenzen, beperkingen.” Aldus Michael Blastland in het in de verantwoording genoemde interview. “In tegenstelling tot wat wordt gesuggereerd, is scepsis juist een teken van tolerantie. Wie breed definieert, is verdraagzaam. Twijfel verlangt de wijsheid en het vertrouwen dat een verhaal altijd twee kanten kent. Polarisatie ontstaat juist daar, waar twijfel taboe is. De geschiedenis kent meer tijden van betweten dan van niet zeker weten.” Marente de Moor, ‘Het voordeel van de twijfel’, NRC 3 april 2020.

- 116 Zie ten aanzien van de ISD: Martinelli et al. 2022, a.w. En de genoemde onderzoeken over zorgconferenties en ontmoetingen met slachtoffers, zijn daar voorbeelden van ten aanzien van de tbs. Onderzoeken ten aanzien van het gebruik van libidoremmende medicatie (met de Van der Hoevenkliniek en de Rooijse Wissel/RUG), traumabehandeling ten aanzien van responsiviteit (met de Van Mesdagkliniek en FPK Assen/RUG) en ‘desistance’ onderzoek bij ex-tbs-gestelden zijn in voorbereiding.
- 117 Door de verlate uitgave van deze oratie is te melden dat deze belofte verwezenlijkt wordt in het Tijdschrift voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, vanaf 2023 uitgegeven door Boom, waarvan ondergetekende een van de voorzitters van de hoofdredactie is, samen met Vivienne de Vogel.
- 118 Zie vanmesdag.nl/onderzoek/kintsugi (inclusief video).
- 119 Uit Mooij 2016, a.w. De negatieve connotatie aan de term ‘verwarring’ is volgens hem terug te voeren op het primaat van de rede zoals dat door verlichtingsfilosoof Descartes op de kaart is gezet.
- 120 Heymans (in de naar hem vernoemde zaal in het Groningse Academieggebouw doceer ik met extra genoeg) werkte samen met Wiersma’s vader die ook psychiater was. In Leiden ving Wiersma Jr. in 1956 zijn hoogleraarsloopbaan in de forensische psychiatrie aan met een oratie over ‘De schuilhoeken van het absolutistisch denken’, waarin hij de nadruk legt op de betrekkelijkheid van begripsmatige onderscheidingen en tegenstellingen. Hij bleef in zijn loopbaan zowel

in de filosofie als in de psychiatrie trouw aan het empirisch gefundeerde rationalisme van zijn Groningse leermeesters. Van een holistische benadering of psychoanalyse wilde hij niets weten. Zie G. Harmesen, 'Dirk Wiersma, Groningen 16 mei 1899 - Oegstgeest 4 oktober 1981', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1985, p. 144-156.

- 121 Zowel in letterlijke als figuurlijke zin. 'Ze niet alle 24 in het kratje hebben' betekent in overdrachtelijke zin in het Nedersaksisch 'niet goed wijs zijn' als variant van 'ze niet alle vijf op een rijtje hebben'. De hoeveelheid aan taalkundige varianten van in-de-war-zijn verdient wellicht ook een wetenschappelijke studie. Ik kwam de uitdrukking al zo'n tien jaar geleden voor het eerst tegen in het tentamen van een student uit Twente in de uitleg wat de doelgroep van de tbs is. Nu begrijp ik dat in die contreien ook 'ze niet alle 16 in het kratje hebben' gebezigd wordt, verwijzend naar de kratjes met beugelflesjes van een regionaal biermerk. Zie Ton den Boon, 'Wat is er aan de hand als je "ze niet alle 24 in het kratje hebt"?', *Trouw* 8 januari 2022.

Er zijn verschillende aanwijzingen dat we als samenleving steeds meer in de war van verwarring zijn. Niet alleen het aantal meldingen van verwarde personen wijst daarop, ook meer in het algemeen groeit de intolerantie voor onzekerheid, onduidelijkheid, onbegrip en gebrek aan grip. Als er toch één discipline is waarvan men mag verwachten dat die om kan gaan met verwarring, dan is het wel de forensische psychiatrie. En toch...

**“Gemiddeld krijgt
de politie
365 telefoontjes
per dag
over verwarden”**

De damschreuder - 2010

ISBN 978-94-6236-490-5

9 789462 364905 >

Boomcriminologie